

Demografische krimp & leefbaarheid

Onderzoek naar de gevolgen van demografische krimp op de leefbaarheid

Rijksuniversiteit Groningen
Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen
Master thesis Vastgoedkunde

Auteur: Danielle Kuipers 1565303
Begeleider: Prof. Dr. E.F. Nozeman

Augustus 2010

Voorwoord

Voor u ligt de thesis geschreven ter afronding van de Master Vastgoedkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen. Mijn dank gaat uit naar dhr. Heins en dhr. Nozeman voor de tijd die zij voor mij vrij hebben gemaakt, de moeite die zij hebben gedaan en hun waardevolle adviezen. Tevens wil ik de medewerkers van de gemeente Bellingwedde bedanken. Zij hebben mij enkele maanden binnen de organisatie opgenomen en wanneer nodig van informatie voorzien. Daarnaast wil ik de personen die meegewerkt hebben aan de interviews heel erg bedanken voor hun tijd.

Het schrijven van een thesis verloopt niet altijd zoals je van tevoren plant en hoopt. Ik ben dankbaar dat ik zulke lieve vriendinnen om mij heen heb gehad die ervoor gezorgd hebben dat ik vol goede moed de draad weer op kon pakken in de tijden dat bepaalde aspecten moeizaam verliepen.

Danielle Kuipers
Veenendaal, augustus 2010

Samenvatting

Demografische krimp is een verschijnsel waarmee veel gemeenten vandaag de dag al mee te maken hebben of in de komende jaren mee te maken krijgen. Het huidige beleid is veelal gericht op groei van de bevolking, maar dit beleid zal in de context van demografische krimp niet meer voldoen. Dit onderzoek tracht de gevolgen van demografische krimp op de leefbaarheid in een niet-stedelijke gemeente in kaart te brengen. Leefbaarheid wordt in dit rapport onderverdeeld in zes dimensies: bevolkingssamenstelling, leeftijdsopbouw en sociale samenhang bevolking, woningvoorraad, publieke ruimte, voorzieningen en tot slot de dimensie veiligheid. Demografische krimp vindt echter niet in iedere gemeente in dezelfde mate plaats en de gevolgen voor de verschillende dimensies zullen niet voor iedere gemeente gelijk zijn. Dit gegeven maakt maatwerk met betrekking tot eventuele aanpassingen van het beleid noodzakelijk. Daarnaast zijn er overige processen die van invloed zijn zoals individualisering van de maatschappij, schaalvergroting van de voorzieningen en een toename in de mobiliteit en welvaart. De gevolgen van de demografische krimp zijn daardoor geen bestaand gegeven.

Naast de gevolgen van de demografische krimp op de leefbaarheid in een niet-stedelijke gemeente wordt tevens onderzoek gedaan naar de rol van de gemeente. In dit rapport wordt geconstateerd dat de gemeente op basis van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning een rol heeft als bewaker van de leefbaarheid. Daarnaast heeft de gemeente vastgoed in beheer hetgeen als tweede rol beschouwd wordt. In de context van demografische krimp worden de financiële middelen die de gemeente tot beschikking heeft meer beperkt. Dit leidt ertoe dat er een spanningsveld ontstaat tussen de rollen als beheerder van vastgoed en bewaker van de leefbaarheid. Afstoten van bepaalde voorzieningen en de burgers aanmoedigen meer eigen verantwoordelijkheid te nemen met betrekking tot de leefbaarheid worden gezien als mogelijke oplossingen om dit spanningsveld te verkleinen.

Naast dit algemene deel van het onderzoek is er een casestudy, de gemeente Bellingwedde, onderzocht om op een meer specifiek niveau de gevolgen van demografische krimp en het spanningsveld tussen de eerder benoemde rollen van de gemeente te beschouwen. Gegevens over het oordeel van inwoners over de leefbaarheid in totaal binnen deze gemeente zijn geanalyseerd. Op het eerste gezicht lijkt er geen ontwikkeling met betrekking tot het totale oordeel over de leefbaarheid (positief of negatief) in de periode 1998-2008 plaats te hebben gevonden. Nadere analyse waarbij tevens de zes onderliggende dimensies in ogenschouw zijn genomen laten wel degelijk positieve en negatieve ontwikkelingen zien. De dimensie voorzieningenniveau komt als meest negatief beoordeeld naar voren en dit gegeven vormt de basis van nog specifiek onderzoek waarbij tevens kwalitatieve gegevens in de vorm van interviews verzameld zijn. Belangrijkste uitkomsten zijn dat de indicatoren die toebehoren aan deze dimensie volgens het gebruikte meetinstrument (Leefbaarometer Ministerie VROM) te beperkt zijn. De respondenten waren aanzienlijk meer positief over het voorzieningenniveau dan op basis van de Leefbaarometer verwacht werd.

De gemeente en de respondenten erkennen het spanningsveld tussen de twee rollen van de gemeente en de gemeente Bellingwedde oriënteert zich op de mogelijkheden om dit spanningsveld te verkleinen. De eerder genoemde mogelijke oplossingen van afstoten van bepaalde voorzieningen en het vergroten van de eigen verantwoordelijkheid van de inwoners zou in dit specifieke geval het spanningsveld de komende jaren kunnen verkleinen

Trefwoorden: demografische krimp, leefbaarheid, gemeentelijke taken, gemeente Bellingwedde.

Lijst van figuren

2.1 Prognose bevolkingsontwikkeling per gemeente in Nederland 2005-2025

2.2 Prognose ontwikkeling van het aantal huishoudens per gemeente in Nederland

5.1 Beleidslevenscyclus Winsemius

5.2 Stroommodel Kingdon

6.1 Gemeenten in de provincie Groningen

6.2 Ontwikkeling werkelijk en verwacht aantal inwoners en aantal huishoudens
in de gemeente Bellingwedde in de periode 1998-2040

6.3 Ontwikkeling leefbaarheid per postcodegebied in de gemeente Bellingwedde
in de periode 1998-2008

6.4 Ontwikkeling postcodegebied 9566 in de periode 1998-2008

6.5 Ontwikkeling postcodegebied 9695 in de periode 1998-2008

6.6 Ontwikkeling postcodegebied 9696 in de periode 1998-2008

6.7 Ontwikkeling postcodegebied 9697 in de periode 1998-2008

6.8 Ontwikkeling postcodegebied 9698 in de periode 1998-2008

6.9 Ontwikkeling postcodegebied 9699 in de periode 1998-2008

Lijst van tabellen

3.1 Indicatoren Leefbaarometer

Lijst van bijlagen

Bijlage A: Overzicht welzijnsaccommodaties gemeente Bellingwedde 2009

Bijlage B: Vragenlijst

Inhoudsopgave

Voorwoord	02
Samenvatting	03
Lijst van figuren	05
Lijst van tabellen	05
Lijst van bijlagen	05
1. Inleiding	
1.1 Aanleiding onderzoek	08
1.2 Doel- en vraagstelling	09
1.3 Methode	10
1.4 Relevantie	12
1.5 Definitie demografische krimp	13
1.6 Definitie leefbaarheid	13
1.7 Leeswijzer	13
2. Demografische krimp	
2.1 Inleiding demografische krimp	15
2.2 Gevolgen demografische krimp	17
2.2.1 Woningmarkt	17
2.2.2 Leefomgeving	18
2.2.3 Voorzieningen	19
2.2.4 Regionale economie	20
2.2.5 Bestuur	21
2.2.6 Mobiliteit	21
2.2.7 Milieu	22
3. Leefbaarheid	
3.1 Inleiding leefbaarheid	23
3.2 Discussies	24
3.3 Dimensies leefbaarheid	24
3.3.1 Dimensie bevolkingssamenstelling	26
3.3.2 Dimensie leeftijdsopbouw en sociale samenhang bevolking	26
3.4 Dimensie woningvoorraad	27
3.4.1 Woningen en overige gebouwen	27
3.4.2 Dichtheid van de woonomgeving	28
3.5 Dimensie publieke ruimte	28
3.5.1 Waarde verkochte woningen	28
3.5.2 Groenvoorzieningen	28
3.5.3 Geluidbelasting	28
3.6 Dimensie voorzieningen	29
3.6.1 Voorzieningen algemeen	29
3.6.2 Winkelvoorzieningen	29
3.6.3 Onderwijsvoorzieningen	29
3.6.4 Overige voorzieningen	30
3.7 Dimensie veiligheid	30

4. Invloed van demografische krimp op de leefbaarheid	
4.1 Invloed demografische krimp per dimensie	32
4.1.1 Invloed op indicatoren dimensie bevolkingssamenstelling	32
4.1.2 Invloed op indicatoren dimensie leeftijdsopbouw en sociale samenhang bevolking	33
4.1.3 Invloed op indicatoren dimensie woningvoorraad	34
4.1.4 Invloed op indicatoren dimensie publieke ruimte	34
4.1.5 Invloed op indicatoren dimensie voorzieningen	35
4.1.6 Invloed op indicatoren dimensie veiligheid	36
4.2 Meting indicatoren	37
5. Gemeentelijke taken	
5.1 Algemene taken gemeente	39
5.2 Beheerder van maatschappelijk vastgoed	39
5.3 Bewaker van de leefbaarheid	40
5.4 Beleidslevenscyclus Winsemius	41
5.5 Stromenmodel Kingdon	41
5.6 Verwachtingen empirisch onderzoek	42
6. Leefbaarheid en spanningsveld gemeente Bellingwedde	
6.1 Onderzoeksgebied	44
6.2 Uitkomsten Leefbaarometer	45
6.3 Welzijnsaccommodaties in de gemeente Bellingwedde	48
6.3.1 Huidig beleid welzijnsaccommodaties gemeente Bellingwedde	48
6.3.2 Spanningsveld Bellingwedde	50
6.4 Opvattingen betrokken actoren en experts	52
7. Conclusie en aanbevelingen	57
Literatuurlijst	
Bijlagen	

Hoofdstuk 1: Inleiding

1.1 Aanleiding onderzoek

Veel gemeenten binnen Nederland krijgen in de nabije toekomst te maken met demografische krimp. In de provincies Groningen, Limburg en Zeeland vindt demografische krimp nu al plaats binnen bepaalde gemeenten. Krimp wordt veelal gedefinieerd als het afnemen van het inwoneraantal, maar deze insteek is te beperkt. Van demografische krimp is ook sprake wanneer het aantal huishoudens in een bepaald gebied afneemt of als samenstellende delen van de bevolking in omvang afnemen, bijvoorbeeld naar leeftijd (zie paragraaf 1.5 voor de definitie die in dit onderzoek gehanteerd wordt). De ontwikkeling van de bevolking in een bepaalde regio of land wordt bepaald door geboorte, sterfte en binnenlandse en buitenlandse migratie. Daling van de bevolking kan in principe dan ook teruggevoerd worden op ontwikkelingen in deze vier componenten. Demografische krimp is echter geen nieuw verschijnsel. In het verleden hebben verschillende regio's te maken gehad met een bevolkingsafname. Voornaamste reden voor deze afname was afname van de vruchtbaarheid (Van Dam, De Groot, Verwest & Egmond 2006). De huidig ingezette krimp oogt meer structureel van aard (Nimwegen, 2009). Interessant is dat ook het aantal huishoudens verwacht wordt af te nemen terwijl in het verleden in het geval van krimp dit aantal ongeveer gelijk blijft. Daarnaast verandert de huishoudensamenstelling de komende jaren ingrijpend door de vergrijzing van de bevolking.

Demografische krimp roept ruimtelijke vragen op. Huidig beleid is veelal nog sterk gericht op groei en niet op krimp. Een omslag in denken en beleid dient plaats te vinden om in te kunnen spelen op de (toekomstige) ontwikkelingen. Een begrip dat samenhangt met demografische krimp is leefbaarheid. Verpaupering door leegstand van woningen, verdwijnen van lokale voorzieningen en minder leerlingen op scholen zijn voorbeelden van mogelijke gevolgen van demografische krimp die impact hebben op de leefbaarheid (Van Dam et al., 2006). De afgelopen jaren is op landelijk en lokaal niveau beleidsmatig veel aandacht uitgegaan naar dit thema. Leefbaarheid is een begrip dat vooral van betekenis is op laag schaalniveau, omdat het vaak over zeer specifieke aspecten gaat (zie paragraaf 1.6 voor de definitie die in dit onderzoek gehanteerd wordt). Leefbaarheid op een hoger schaalniveau, bijvoorbeeld landelijk, heeft net zo veel relevantie als een weerbericht met landelijke gemiddelden (Leidelmeijer, 2003). Demografische krimp heeft invloed op de leefbaarheid in een bepaald gebied, maar leefbaarheid heeft ook invloed op krimp bijvoorbeeld wanneer het gebied een slecht imago heeft doordat de voorzieningen verdwenen zijn. Er bestaat onzekerheid over de gevolgen van de huidig ingezette demografische krimp en welke strategie de beste oplossing zou kunnen bieden voor deze gevolgen. Hoogleraar economische demografie aan de Rijksuniversiteit Groningen, dhr. van Wissen, stelt het bestrijden van krimp zinloos is, maar dat het aanpakken van de gevolgen wel zinvol is. Het is een ontwikkeling die niet tegen te houden is en met beleid krimp tegen gaan is geld over de balk gooien. Op de gevolgen van demografische krimp in gebieden met een sterke afname dient actie ondernomen te worden, omdat anders een economisch en sociaal onhoudbare situatie ontstaat. Op niveau van de dorpen en wijken dienen plannen geformuleerd te worden met betrekking tot de woningvoorraad, winkelvoorzieningen, schoolvoorzieningen en de zorg. Revitalisering van krimpdorpen is niet mogelijk volgens de hoogleraar (Van Wissen, 2010).

Gemeenten in Nederland hebben verschillende taken bijvoorbeeld op het gebied van wonen (bouwverordeningen, bestemmingsplannen, etc.), op het gebied van onderwijs (openbaar onderwijs, voor bijzonder onderwijs zorg dragen voor voldoende schoolruimte, toezien op naleving van de leerplichtwet, etc.) en tevens voorzieningen met betrekking tot sport, cultuur en toerisme en natuur behoren onder andere tot het takenpakket van een gemeente (BZK, 2010). Door demografische krimp kunnen voorzieningen in een gemeente als een openbare school en een sportvoorziening onder druk komen te staan. Deze voorzieningen kunnen echter een belangrijk onderdeel vormen van de leefbaarheid en de sociale samenhang die er in een dorp is. Met invoering van de Wet maatschappelijke ondersteuning sinds 2007 heeft de gemeente onder andere zorg voor vergroting van de leefbaarheid door bijvoorbeeld het creëren van ontmoetingsplekken voor inwoners binnen de gemeente. Ander punt is de zorg voor voorzieningen voor inwoners met een beperking, bijvoorbeeld het toegankelijk maken van de woonomgeving en de openbare ruimte (VWS, 2006). De gemeente heeft maatschappelijk vastgoed in beheer en dit kan een instrument zijn voor verbetering van de leefbaarheid in een buurt, wijk of dorp.

In gemeenten waar demografische krimp plaatsvindt, ontstaat een spanningsveld met betrekking tot de (welzijns-) accommodaties door de twee rollen die de gemeente heeft. Aan de ene kant heeft de gemeente een rol als vastgoedbeheerder en aan de andere kant dient de gemeente als bewaker van de leefbaarheid. Door afname van het aantal inwoners en huishoudens kan het beheer van bepaalde voorzieningen leiden tot te hoge kosten voor de gemeente voor het in stand houden van deze voorzieningen, maar het verdwijnen van bepaalde voorzieningen als een school, een museum of een dorps huis kan de leefbaarheid in het geding brengen. Deze studie onderzoekt hoe een gemeente waarin demografische krimp in ontwikkeling is om kan gaan met de gevolgen van krimp op de leefbaarheid en daarbij in het bijzonder de manier waarop met het spanningsveld tussen beheerder van (welzijns-) accommodaties en bewaker van de leefbaarheid, onder andere door middel van deze accommodaties, omgegaan kan worden. Onderzoek naar het spanningsveld tussen de twee rollen die een gemeente wordt uitgevoerd in de vorm van een case studie: de gemeente Bellingwedde.

1.2 Doel- en vraagstelling

Doel van dit onderzoek is inzicht te verschaffen in de gevolgen van demografische krimp op de leefbaarheid en de manier waarop een niet-stedelijke gemeente om kan gaan met deze gevolgen met in het bijzonder de wijze waarop omgegaan kan worden met het spanningsveld tussen de rol van de gemeente als beheerder van vastgoed en de rol als bewaker van de leefbaarheid. De aard van dit onderzoek is deels beschrijvend (beschrijving van de huidige situatie met betrekking tot demografische krimp) en deels verkennend (wat zijn de gevolgen van demografische krimp op de leefbaarheid?). Om dit onderzoek uit te voeren wordt de volgende onderzoeksvraag gehanteerd:

Welke gevolgen heeft demografische krimp op de leefbaarheid in een niet-stedelijke gemeente in een krimpregio en hoe gaat in het bijzonder de niet-stedelijke gemeente Bellingwedde om met het spanningsveld tussen de rol van de gemeente als beheerder van vastgoed en de rol van bewaker van de leefbaarheid met betrekking tot de (welzijns-) accommodaties in de context van demografische krimp?

Om deze onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden zijn de volgende deelvragen opgesteld:

- Welke indicatoren van leefbaarheid worden (negatief) beïnvloed door demografische krimp en op welke wijze worden deze indicatoren gemeten?
- Hoe is de leefbaarheidsituatie in de krimpgemeente Bellingwedde en op welke wijze verhouden de rollen van de gemeente als vastgoedbeheerder en bewaker van de leefbaarheid zich in deze gemeente tot elkaar?
- Welke verwachtingen hebben de betrokken actoren en experts op het gebied van krimp met betrekking tot demografische krimp en de gevolgen voor de leefbaarheid en de daarmee samenhangende ontwikkeling van het spanningsveld tussen de rol van de gemeente als bewaker van de leefbaarheid en beheerder van (welzijns-) accommodaties?

De eerste deelvraag gaat algemeen in op de indicatoren die de leefbaarheid bepalen in een gebied en de wijze waarop deze indicatoren gemeten worden. Op deze wijze wordt een basis gevormd voor de volgende deelvraag die specifiek ingaat op de leefbaarheid in de gemeente Bellingwedde en de indicatoren van leefbaarheid die negatief beoordeeld worden in deze gemeente. De tweede deelvraag geeft de situatie met betrekking tot de leefbaarheid binnen de gemeente weer en getracht wordt het spanningsveld tussen twee rollen van de gemeente in kaart te brengen.

Vervolgens wordt gekeken naar de verwachtingen die onder andere de gemeente heeft, is de gemeente zich al volledig bewust van demografische krimp en de gevolgen die krimp kan hebben binnen de eigen gemeente? Tevens wordt de verwachting met betrekking tot de ontwikkeling van het spanningsveld tussen de rol van de gemeente als vastgoedbeheerder en als bewaker van de leefbaarheid in kaart gebracht. Beheer van bepaalde gebouwen kan een financieel blok aan het been worden voor de gemeente door de demografische ontwikkelingen waardoor de kosten per inwoner om bepaalde voorzieningen in stand te houden sterk kunnen stijgen. Welke oplossingen ziet de gemeente voor de stijgende kosten zonder de kwaliteit van de leefbaarheid in het geding te brengen?

1.3 Methode

De eerste deelvraag wordt beantwoord met behulp van bestaande literatuur om een beeld te vormen over de indicatoren die de leefbaarheid bepalen, evenals de invloed van demografische krimp op deze indicatoren, en de Leefbaarometer. De Leefbaarometer maakt de leefbaarheidsituatie in alle wijken en buurten in Nederland inzichtelijk evenals de leefbaarheidontwikkelingen in de tijd.

De feitelijke omgevingscondities, de objectieve indicatoren, en de beoordeling door bewoners van deze condities, de subjectieve indicatoren, zijn met elkaar verbonden wanneer er getracht wordt een beeld te vormen van de leefbaarheid. Focus op enkel de feitelijke omgevingscondities of de beoordeling van deze condities geeft alleen maar een gedeelte van het totaalbeeld weer met betrekking tot de relatie tussen mens en omgeving.

Mogelijke redenen voor het gebruik van objectieve indicatoren kunnen als volgt zijn:

- De mogelijkheid tot het vormen van een aanknopingspunt voor beleid.
- De objectieve indicatoren kunnen wellicht de beoordelingen van de bewoners valideren.
- In het geval dat niet waarneembare of niet waardeerbare aspecten binnen de omgeving een rol spelen zijn de objectieve indicatoren noodzakelijk.

Voor het gebruik van subjectieve indicatoren gelden de volgende mogelijke redenen:

- Het verkrijgen van inzicht in het welzijn en de tevredenheid van de bewoners.
- Het verkrijgen van inzicht in wat men als belangrijk beschouwd.
- Door gebruik van de subjectieve indicatoren kan het draagvlak voor beleid vergoot worden.

Bij de Leefbaarometer is er gekozen voor negenenveertig indicatoren die verdeeld worden in zes dimensies. Omdat er meerdere indicatoren van invloed kunnen zijn die wellicht niet naar voren komen in de Leefbaarometer worden er in dit onderzoek tevens interviews afgenomen. Op deze wijze kan er naast het algemene beeld van de leefbaarheid zoals deze geschetst wordt door de Leefbaarometer een meer specifiek beeld gevormd worden met betrekking tot onder andere het voorzieningenniveau en de leefbaarheid.

Het empirische gedeelte van dit onderzoek is gebaseerd op een casestudy. Kenmerkend voor een casestudy is de intensieve benadering waarbij voornamelijk binnen de case verscheidene relaties worden onderzocht. In dit onderzoek wordt er gebruik gemaakt van een casestudy doordat er op deze wijze gedetailleerde kennis vergaard kan worden over demografische krimp en de invloed hiervan op de leefbaarheid in een niet-stedelijke gemeente. In het bijzonder kan inzicht verkregen worden in de relaties tussen de actoren en de onderlinge percepties. Kritiek op het gebruik van een casestudy is dat door het gebruik van een enkele case het niet mogelijk is om generaliserende conclusies te kunnen formuleren (Swanborn, 1996).

Voor beantwoording van de tweede deelvraag wordt gebruik gemaakt van de eerder benoemde Leefbaarometer, maar ook gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek en de bevindingen met betrekking tot de casestudy worden geraadpleegd. De barometer wordt gebruikt om in kaart te brengen welke dimensies positief of negatief beoordeeld worden. De indicatoren die behoren bij de dimensie die negatief beoordeeld worden nader onderzocht. De ontwikkeling van de leefbaarheid in de afgelopen tien jaar kan naar voren brengen welke gebieden in algemene zin meer negatief of juist meer positief beoordeeld zijn in de loop der tijd (VROM, 2008). Tevens zullen er interviews met sleutelfiguren binnen de gemeente afgenomen worden om te onderzoeken welke ontwikkelingen zich in de afgelopen tien jaar hebben voorgedaan met betrekking tot de leefbaarheid en welke verwachtingen er voor de toekomst zijn. Ook wordt onderzocht hoe de respondenten de rol van de gemeente en het spanningsveld zien

Op deze wijze kunnen de uitkomsten van de Leefbaarometer naast deze kwalitatieve uitkomsten gelegd worden. De gegevens over de accommodaties die de gemeente in beheer heeft zullen worden verkregen bij de gemeente zelf. Met behulp van deze gegevens en de uitkomsten met betrekking tot de leefbaarheidsituatie wordt getracht het spanningsveld tussen de twee rollen die de gemeente heeft in kaart te brengen. De derde deelvraag zal beantwoord worden door middel van gegevens die verkregen worden door middel van interviews met betrokken actoren (de gemeente en sleutelfiguren binnen de gemeente). Daarnaast wordt de mening van experts op het gebied van demografische krimp gevraagd. Betrokken actoren binnen de gemeente kunnen een gekleurd beeld hebben door hun eigen ervaringen en opvattingen over de ontwikkelingen binnen de gemeente en de mening van de expert kan een meer onafhankelijk beeld schetsen van de gevolgen van demografische krimp op de leefbaarheid en de twee rollen die een gemeente heeft. Het afnemen van een interview is geschikt, omdat het doel van deze deelvraag het in kaart brengen van de verschillende opinies van betrokken actoren en experts is. Een interview biedt de geïnterviewde de mogelijkheid in eigen woorden te antwoorden en als interviewer kan men waar gewenst dieper ingaan op de antwoorden die gegeven worden om een zo gedetailleerd mogelijk beeld te kunnen vormen (Flowerdew, 2005). Er is gekozen voor onderzoeksvragen die betrekking hebben op niet-stedelijke gemeenten vanwege het feit dat de komende jaren (tot ongeveer 2025) demografische krimp voornamelijk in deze gebieden op zal treden. Stedelijke gebieden groeien veelal nog de komende jaren en dit onderzoek wil zich specifiek richten op niet-stedelijke gemeenten waar de impact op de ervaren leefbaarheid door het verdwijnen van bijvoorbeeld winkels en scholen door afname van het aantal inwoners en het aantal huishoudens de komende jaren duidelijk merkbaar zal zijn of zelfs al op dit moment merkbaar is.

1.4 Relevantie

Demografische krimp is een thema dat de afgelopen jaren veel aandacht krijgt in de media en tevens in de politiek. Bijvoorbeeld het artikel “Krimp uit de kramp” uit 2008 waarin naar voren gebracht wordt dat krimp meerdere gezichten heeft. Naast de afname van het aantal inwoners en het aantal huishoudens neemt ook het aantal jongeren in bepaalde regio’s sterk af doordat zij wegtrekken naar voor deze groep meer aantrekkelijker gebieden. Dit leidt ertoe dat krimpgebieden daarnaast ook sterk vergrijzen. Door processen die ontstaan ten gevolge van demografische krimp en het wegtrekken van jongeren uit een gemeente kan de leefbaarheid in dat gebied af gaan nemen. In iedere regio zijn tevens specifieke kenmerken en ontwikkelingen van invloed waardoor de gevolgen van demografische krimp niet voor elk gebied gelijk zullen zijn (Haartsen, 2008). Een andere publicatie heeft als titel “Niet iedere school in elk dorp openhouden” (de Mik, 2009). In deze publicatie wordt gepleit voor het vaststellen van een “krimpagenda” waarin vragen als welke voorzieningen aanwezig zijn en welke men wil behouden worden behandeld. Een selectieve aanpak bij de keuzes die gemaakt dienen te worden wordt voorgedragen, bijvoorbeeld een school in het ene dorp en een zorginstelling in het andere. Een voorbeeld waarin demografische krimp in de politiek naar voren komt is het Interbestuurlijk Actieplan Bevolkingsdaling “Krimpen met kwaliteit”, een plan voor verbetering van de leefbaarheid in krimpgebieden.

Bestuurders moeten volgens dit actieplan niet langer denken in termen van groei, maar de demografische krimp in de regio onderkennen zodat er tijdig op dit verschijnsel ingespeeld kan worden. Daling van de bevolking en het aantal huishoudens heeft onder andere gevolgen voor de kwaliteit van de openbare ruimte en de leefbaarheid en ruimtelijke opgaven manifesteren zich op meerdere vlakken (BZK, 2009).

Deze studie tracht de gevolgen van demografische krimp op de leefbaarheid in kaart te brengen en kijkt tevens naar het spanningsveld dat ontstaat in geval van demografische krimp tussen de twee rollen die een gemeente heeft, namelijk als bewaker van de leefbaarheid en als beheerder van vastgoed. Er zullen specifieke aanbevelingen gedaan worden met betrekking tot de leefbaarheid in de context van de casestudy. De wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek is gelegen in het feit dat deze studie een bijdrage levert aan de wetenschappelijke literatuur op het gebied van demografische krimp en in het bijzonder de gevolgen van dit verschijnsel op de leefbaarheid. De bestaande kennis over de huidig ingezette demografische krimp (waarbij de daling van het aantal huishoudens voornamelijk van belang is) en de gevolgen van dit verschijnsel voor de leefbaarheid is nog gering en dit onderzoek kan meer inzicht verschaffen in deze gevolgen in een niet-stedelijke gemeente in een krimpregio.

1.5 Definitie demografische krimp

De definitie van krimp die in dit onderzoek gebruikt wordt is ontleend aan de definitie zoals deze gehanteerd wordt in de publicatie “ Krimp en ruimte: Bevolkingsafname, ruimtelijke gevolgen en beleid” (Van Dam, 2006) en luidt als volgt:

Demografische krimp vindt plaats wanneer het totaal aantal inwoners en het totaal aantal huishoudens afneemt (in een bepaald gebied). Tevens vallen veranderingen in omvang van samenstellende delen van de bevolking, bijvoorbeeld naar leeftijd of etniciteit, onder demografische krimp.

1.6 Definitie leefbaarheid

Leefbaarheid is een begrip waarvan de betekenis kan verschillen van persoon tot persoon. Uit de literatuur komt naar voren dat leefbaarheid iets zegt over de wijze waarop de mens de leefomgeving waardeert. Leefbaarheid wordt als volgt gedefinieerd in dit onderzoek:

Leefbaarheid is de mate waarin de leefomgeving aansluit bij de voorwaarden en de behoeften die er door de mens aan worden gesteld (VROM, 2008).

1.7 Leeswijzer

Hoofdstuk twee van dit rapport leidt het begrip demografische krimp in en geeft een overzicht weer van de gevolgen van demografische krimp zoals deze in de bestaande literatuur naar voren komen. Het derde hoofdstuk leidt het begrip leefbaarheid in. Daarnaast wordt ingegaan op bestaande discussies rondom leefbaarheid en de verschillende dimensies waarin het begrip leefbaarheid in onderverdeeld kan worden. In het volgende hoofdstuk wordt getracht de theorie uit zojuist benoemde hoofdstukken aan elkaar te koppelen.

Hoofdstuk 5 richt zich op de gemeentelijke taken en de rollen van de gemeente als bewaker van de leefbaarheid en beheerder van maatschappelijk vastgoed. In hoofdstuk zes wordt de case studie, de gemeente Bellingwedde, behandeld. Aansluitend volgen de conclusie en aanbevelingen.

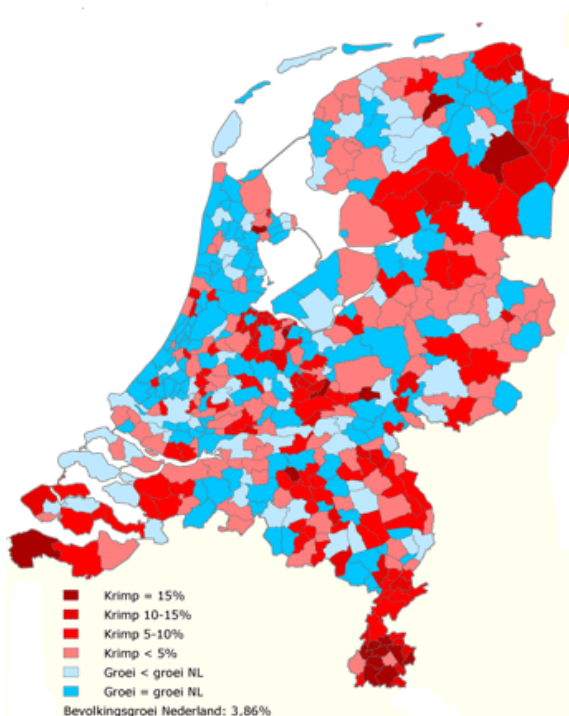
Hoofdstuk 2: Demografische krimp

In dit hoofdstuk wordt een kort historisch overzicht gegeven van de bevolkingsontwikkeling in Nederland. De ruimtelijke spreiding en de oorzaken van demografische krimp worden nader toegelicht. Vervolgens wordt er een overzicht gegeven van de ruimtelijke gevolgen van demografische krimp.

2.1 Inleiding demografische krimp

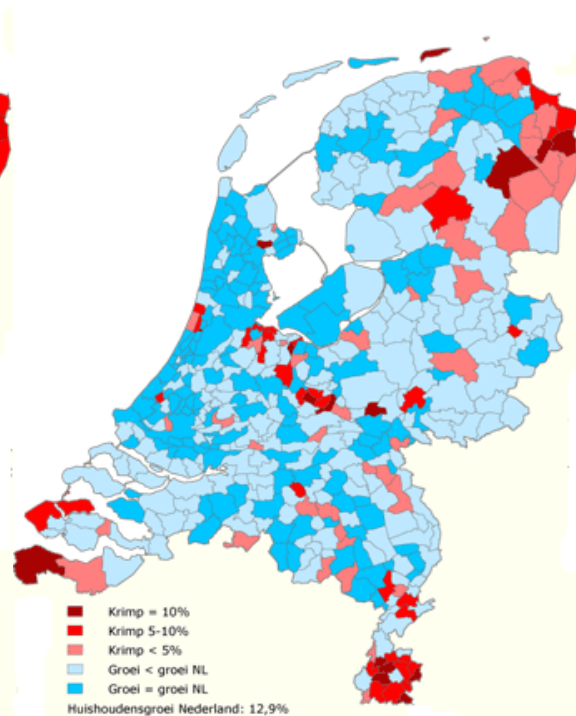
De jaren volgend op de Tweede Wereldoorlog toonden voor Nederland als geheel een sterke groei van de bevolking door een lang aanhoudende geboortegolf. In de jaren zeventig daalde de vruchtbaarheid onder de netto vervangingswaarde, maar de bevolkingsgroei hield aan door de buitenlandse migratie. De eerste helft van dit decennium daalde het bevolkingsaantal in rap tempo met als dieptepunt een groei van 24.000 inwoners in 2006. Voor het eerst sinds lange tijd is er een vertrekoverschot in deze periode. In 2007 trok de immigratie echter weer aan met in 2008 een recordaantal van 143.000 immigranten. De verwachting is dat de groei van de bevolking de komende dertig jaar nog aan zal houden, maar dan in een lager tempo dan in het verleden het geval is geweest.

Figuur 2.1: Prognose bevolkingsontwikkeling per gemeente in Nederland 2005-2025

(Bron: Ruimtemonitor, 2010-A).

Figuur 2.2: Prognose ontwikkeling van het aantal huishoudens per gemeente in Nederland 2005-2025

(Bron: Ruimtemonitor, 2010-B).

In veel gemeenten in Nederland zal bevolkingskrimp optreden (zie figuur 2.1). Er worden minder kinderen geboren, maar er sterven meer ouderen door de toenemende vergrijzing. In de randgebieden trekken jongeren veelal weg naar centrale delen van Nederland vanwege de betere mogelijkheden met betrekking tot een studie of het werk.

De Randstad, universiteitssteden en steden met een sterke economische structuur kunnen de komende vijftien jaren rekenen op een sterke groei van de bevolking. Grote steden hebben relatief gezien een jonge bevolking. In verhouding worden er dan ook meer kinderen in deze steden geboren dan het aantal ouderen dat overlijdt. Immigranten kiezen veelal voor vestiging in de Randstad vanwege de betere mogelijkheden voor werk en vanwege het feit dat veel landgenoten hier al gevestigd zijn.

Met name in de perifere gemeenten heeft zich tevens krimp van het aantal huishoudens voorgedaan. Een belangrijke verklaring voor dit type krimp is de trek van jongeren uit deze gebieden. In een aanzienlijk deel van de Nederlandse gemeenten zal naar verwachting de komende vijftien jaar nog groei van het aantal huishoudens plaatsvinden door toename van het aantal eenpersoonshuishoudens. In een zeer klein aantal gemeenten wordt een krimp van meer dan vijf procent verwacht (zie figuur 2.2). Deze gemeenten zijn voornamelijk gelegen in de regio's Noordoost-Groningen, Limburg en Zeeuws-Vlaanderen. De grootste procentuele krimp van huishoudens, namelijk tien procent, doet zich onder andere voor in de gemeenten Delfzijl en Bellingwedde. Groei van huishoudens concentreert zich, gelijk aan de bevolkingsgroei, in de Randstad, de universiteitssteden en steden met een sterke economische structuur en tevens in de randgebieden van grote steden (De Jong, 2010).

Ruwweg zijn er drie oorzaken voor demografische krimp te onderscheiden: een sociaal-culturele-, een (regionaal-) economische- en een planologische oorzaak. Sociaal-culturele factoren hebben grotendeels invloed op het natuurlijke bevolkingsverloop (geboortecijfers met name) en op migratiebewegingen. Het vruchtbaarheidscijfer bijvoorbeeld nam in de jaren zestig en zeventig sterk af door emancipatie van vrouwen. (Regionaal-) economische- en planologische factoren hebben een sterke invloed op de migratiebewegingen. Wanneer voor bepaalde bewoners de waargenomen aantrekkelijkheid vermindert in een woongebied zullen die bewoners waarschijnlijk gaan verhuizen. Werkgelegenheid is een belangrijke factor voor de aantrekkelijkheid van een gemeente. De kwaliteit en de grootte van de woningvoorraad en het aanwezige voorzieningenniveau in een gemeente zijn tevens van invloed op de aantrekkelijkheid (Van Dam et al., 2006).

Voor de aantrekkelijkheid op buurt- of wijkniveau spelen naast de kwaliteit van de woningvoorraad de fysieke- en sociale aspecten in de buurt een rol. De gemeente is niet de enige actor, ook de woningcorporatie heeft invloed op deze aspecten. Tegenwoordig is de lokale plattelandscorporatie aan het verdwijnen en zijn de meeste woningcorporaties zowel op het platteland als in de stad werkzaam. In Oost-Groningen is Acantus met circa 13.000 huurwoningen hier een voorbeeld van. Schaalvergroting heeft als voordeel dat corporaties effectiever in kunnen spelen op de gevolgen van krimp.

Nadeel is dat er vervreemding van het lokale niveau kan ontstaan, maar vergaren van kennis op dit niveau is juist van belang om te kunnen beoordelen welke investeringen gewenst zijn op het dorpsniveau evenals het streekniveau. Net als andere woningcorporaties met woningen in krimpgebieden geeft Acanus aan dat niet in elk dorp geïnvesteerd kan worden in de voorzieningen. Sommige dorpen zullen voorzieningen verliezen, waar andere aan voorzieningen winnen. Corporaties investeren voornamelijk in de bouw van scholen, in de publieke ruimte en multifunctionele accommodaties (Engbersen, 2009).

Belangrijk is de wijze waarop de inwoners zelf omgaan met alle veranderingen. Er kan bijvoorbeeld weerstand zijn tegen het verdwijnen van de laatste winkel in een dorp, terwijl veel inwoners hun boodschappen al ruime tijd bij een supermarkt elders halen. Het is mede een kwestie van gewenning en aanpassing aan de nieuwe situatie. Bepaalde gebieden in Europa hebben al tientallen jaren te maken met de gevolgen van bevolkingskrimp met het lage geboortecijfer als voornaamste oorzaak van deze krimp. Voorbeeld van deze gebieden zijn onder andere gelegen in Duitsland en Frankrijk. In deze landen zijn zeer sterke verschillen tussen regio's en er is een leegloop van het platteland waar te nemen (Nimwegen, 2009). Eurostat prognosticeert dat het inwoneraantal binnen de huidige Europese Unie een groei blijft vertonen tot 2035. De verwachting is dat na deze periode de Europese Unie te maken krijgt met krimp. In een groot aantal regio's gelegen in Oost- en Zuid-Europa is de bevolkingsdaling structureel van aard (BZK, 2009). Doordat Nederland relatief kleinschalig is (met betrekking tot afstand) en krimp in een gematigd tempo plaats zal gaan vinden zal een ruimtelijk isolement van krimp gemeenten niet snel voorkomen, dit tevens door de goede infrastructuur (Nimwegen, 2009).

2.2 Gevolgen demografische krimp

In de literatuur komen verschillende ruimtelijke gevolgen van demografische krimp naar voren. Femke Verwest, werkzaam bij het Planbureau voor de Leefomgeving, stelt dat een afname van het aantal huishoudens en het aantal inwoners niet de enige factoren zijn met invloed op de ruimte. De ontwikkeling van de welvaart en de regionale economie, de veranderingen in het gedrag van actoren en het beleid op het gebied van de ruimtelijke ordening hebben een grote invloed op de ruimte (Bukman, 2009). In deze paragraaf worden de volgende aspecten behandeld: de woningmarkt, de leefomgeving, de voorzieningen, de regionale economie, het ruimtelijk bestuur, de mobiliteit en het milieu om nader te bekijken in hoeverre demografische krimp in theorie een effect heeft op deze aspecten.

2.2.1 Woningmarkt

In het geval van huishoudendaling zijn er directe gevolgen voor de woningmarkt binnen gemeenten. De woningmarkt verandert in een vragersmarkt in het geval van demografische krimp. De vraag naar het type woning verandert ook, omdat het aandeel jongeren afneemt door migratie naar een ander regio en het aandeel ouderen toeneemt door de vergrijzing en de langere levensverwachting. De woningprijs zal gaan dalen doordat de vraag naar woningen kleiner is dan het aanbod en de transactiesnelheid zal lager liggen dan in het geval van een aanbiedermarkt.

Binnen de huursector kan door de inwoner- en huishoudendaling leegstand ontstaan. Tevens zijn de huuropbrengsten lager waardoor bijvoorbeeld de woningcorporaties minder beschikbaar krijgen voor investeringen. Ander mogelijk gevolg van demografische krimp is dat er een concentratie van lagere inkomensgroepen kan ontstaan binnen bepaalde buurten of wijken doordat hogere inkomens wegtrekken uit deze minder aantrekkelijke gebieden, maar de lagere inkomens die mogelijkheid niet hebben.

De komende jaren zullen meerdere regio's te maken krijgen met een veranderende huishoudensamenstelling door vergrijzing van de bevolking. Als een partner wegvalt, blijft het huishouden echter bestaan, maar de samenstelling is veranderd (De Jong, 2010). De sterke vergrijzing wordt veroorzaakt door het ouder worden van de babyboomgeneratie en de toename in de levensverwachting. De komende jaren zal het aandeel ouderen sterk stijgen in alle gemeenten. Aan de woningvoorraad zullen andere eisen gesteld worden. Gedacht kan worden aan woningtypen als appartementen voor senioren, zorgwoningen of levensloopbestendige woningen. Met betrekking tot de bestaande woningvoorraad zijn er mogelijkheden op het gebied van aanpassen van bestaande woningen zodat deze geschikt zijn voor de zorg en het energiezuinig maken van woningen. Aanpassen van de woningmarkt om in te kunnen spelen op de vergrijzing is niet een opgave die exclusief voor krimpregio's is, maar een bijkomende opgave (Van Dam et al., 2006).

In een gemeente waar sprake is van een krappe woningmarkt kan krimp leiden tot meer keuze voor woningzoekenden, kortere wachtlijsten voor huurwoningen en lagere woningprijzen. In een (minder aantrekkelijke) gemeente met een ruime woningmarkt kan er naast lagere woningprijzen ook een langere transactietijd van koopwoningen ontstaan. In krimpgemeenten gelegen in een aantrekkelijk gebied op het platteland of aan de kust is het toestaan van het gebruik van woningen als tweede woning een optie om de leegstand van woningen tegen te gaan (Nimwegen, 2009). Uitbreiding van de markt is door de daling van het aantal huishoudens niet meer aan de orde. Het gaat om transformatie van de woningmarkt. Deze transformatie kan op verschillende manieren plaatsvinden, namelijk door sloop van de minst aantrekkelijke woningen, herstructurering van bestaande woonwijken, het naar beneden bijstellen van de nieuwbouwplannen en tot slot door middel van functieverandering (bijvoorbeeld toestaan dat een woning als tweede woning gebruikt wordt). Sloop en herstructurering zijn echter mogelijkheden die vanwege versnipperd eigendom en financiering moeilijk te bewerkstelligen zijn. In het geval van demografische krimp binnen een regio als bijvoorbeeld Oost-Groningen doen gemeenten er verstandig aan hun transformatieopgave onderling op elkaar af te stemmen. Een extra aanbod van woningen binnen de ene gemeente kan leiden tot een grotere afname van het aantal inwoners in een nabijgelegen gemeente (Dijkstal, 2009). In het geval van sloop en leegstand is de leefbaarheid in een gebied in het geding.

2.2.2 Leefomgeving

Demografische krimp heeft gevolgen voor de kwaliteit van de leefomgeving (de buurt), maar deze leefomgevingkwaliteit kan omgekeerd ook krimp veroorzaken of beïnvloeden waardoor een negatieve spiraal kan ontstaan. Van belang zijn de effecten van demografische krimp op de directe fysieke- en sociale omgeving.

Onder de fysieke omgeving worden onder andere fysieke staat van de gebouwen en van de publieke ruimte evenals de kwaliteit en aanwezigheid van de voorzieningen op lokaal niveau verstaan. De sociale status van de buurt, de sociale cohesie en de veiligheid op sociaal gebied vallen onder de noemer sociale omgeving (Van Dam, 2006). Daling van het aantal huishoudens kan leiden tot leegstand van woningen en overige panden. Leegstand heeft een negatieve invloed op de fysieke leefomgeving door verval van de panden en het vandalisme dat kan ontstaan als panden leegstaan. De sociale leefomgeving wordt tevens negatief beïnvloed. Het imago van een gebied verslechtert, evenals de sociale samenhang en de (waargenomen gevoelens van) veiligheid (Nimwegen, 2009). Sociale segregatie in een buurt of wijk kan versterkt worden doordat bepaalde inwoners als ouderen en werklozen veelal niet de financiële mogelijkheden hebben om weg te trekken uit minder aantrekkelijke woongebieden en achterblijven wanneer meer kansrijke inwoners uit deze gebieden vertrekken. De goedkope huurwoningen die in deze gebieden beschikbaar zijn worden verhuurd aan kwetsbare huishoudens, die uit een ander gebied komen, waardoor de sociale segregatie versterkt wordt (Dijkstal, 2009).

De waardering van de leefomgeving is afhankelijk van het aantal huur- en koopwoningen in een buurt of wijk. Hoe meer koopwoningen, hoe kleiner de kans op verpaupering en verloedering. De leefomgeving heeft immers uiteindelijk effect op de woningwaarde en dat kan een drijfveer zijn voor de eigenaren om meer begaan te zijn met en meer bereid te zijn tot onderhoud van de leefomgeving. Voor de sociale leefomgeving is naast het aantal huishoudens tevens de samenstelling van de bevolking in een buurt van belang. Deze aspecten hangen met elkaar samen. Homogeniteit van lagere statusgroepen in een buurt leidt tot een negatieve beïnvloeding van de sociale status en het imago van een buurt. Net als bij de fysieke leefomgeving is de verhouding tussen het aantal huur- en koopwoningen van belang. In buurten of wijken met een hoog aandeel eigenwoningbezit wordt de sociale cohesie niet per se op een negatieve wijze beïnvloed door verandering in de samenstelling van de bevolking. Met betrekking tot het laatste aspect van de sociale leefomgeving, de veiligheid, valt op te merken dat demografische krimp een negatief effect op de veiligheid heeft door ontstaan van verloedering van de fysieke leefomgeving wat leidt tot een versterkt gevoel van onveiligheid (Van Dam et al., 2006).

2.2.3 Voorzieningen

Bij de afname van het aantal voorzieningen zijn factoren als verandering van het consumentengedrag, schaalvergroting van de voorzieningen en een toename in de mobiliteit van de burger waarschijnlijk meer van invloed op deze afname dan bevolkingskrimp. In landelijke gebieden waar de commerciële en (semi) publieke voorzieningen dun gezaaid zijn kan demografische krimp wel degelijk negatieve gevolgen hebben voor het voorzieningenniveau en de sociale cohesie (Renooy, De Groen en Klaver, 2009). Het verdwijnen van de laatste voorziening is daarbij van belang, omdat inwoners dan aangewezen zijn op de voorzieningen in een ander dorp of een andere stad. Dit heeft gevolgen voor de inwoners die minder mobiel zijn (Nimwegen, 2009). In de landelijke gebieden wordt de verschraling van het voorzieningenniveau waaraan verandering in het consumentengedrag, schaalvergroting, toename in de mobiliteit en concentratie van de voorzieningen ten grondslag liggen versterkt door de demografische krimp in deze gebieden.

Een vicieuze cirkel kan ontstaan als door een afname van het voorzieningenniveau de woonomgeving ook negatief beoordeeld wordt, inwoners wegtrekken uit deze gebieden en meer voorzieningen verdwijnen door vermindering van het draagvlak. Landen als Frankrijk, Spanje en Duitsland kennen regio's waar door vertrek van de (beroeps)bevolking de verschraling van het voorzieningenniveau versterkt werd en wordt. Meerdere functies herbergen in een gebouw is een manier om verschraling tegen te gaan. Voorzieningen met betrekking tot onderwijs en zorg kunnen geconcentreerd worden, maar rekening dient gehouden te worden met de minder mobiele inwoners in een gemeente of regio (Renooy et al., 2009). Van Dam et al. (2006) hanteren de opvatting dat demografische krimp nauwelijks van invloed is op de omvang en de locatie van gezondheidsvoorzieningen, ook al kan de bereikbaarheid verslechteren in enkele gevallen. Het gaat voornamelijk om schaalvoordelen en de efficiency die gepaard gaan met schaalvergroting van de gezondheidsvoorzieningen. De gevolgen die bevolkingskrimp heeft voor de voorzieningen zijn afhankelijk van het type voorziening dat aanwezig is binnen de gemeente en het type krimp. Bijvoorbeeld in het geval van ontgroening van de bevolking waarbij het aantal leerlingen op basisscholen af zal nemen. De kwaliteit van het onderwijs staat onder druk op kleinere scholen. Een mindering in het aantal leerlingen door ontgroening en afname van het aantal inwoners maakt het financieel moeilijker om investeringen te doen in de bouw van een nieuwe school op een centrale locatie binnen de gemeente (Renooy et al., 2009). Voor het hoger onderwijs geldt dat de ontgroening van de bevolking gecompenseerd wordt door hoge deelnamecijfers, voornamelijk onder de vrouwelijke bevolking. De afgelopen tientallen jaren is het aantal studenten in het hoger onderwijs enkel toegenomen (Van Dam et al., 2006).

Ontgroening kan tevens van invloed zijn op het aantal leden van sportverenigingen. Voor een kleinere gemeente kunnen de kosten met betrekking tot het beheer van de sportvoorzieningen relatief hoog zijn, maar de verenigingen die gebruik maken van deze voorzieningen vormen een belangrijk onderdeel van de leefbaarheid in een gemeente. Wellicht dat clustering van de sportaccommodaties een oplossing kan bieden voor de relatief hoge kosten. De vergrijzing in een regio biedt voor andere voorzieningen juist nieuwe mogelijkheden. Gedacht kan worden aan een toenemende vraag naar culturele instellingen of zorginstellingen. Initiatieven van burgers kunnen, ondersteund door private partijen en de overheid, tevens een bijdrage leveren aan het behoud van bepaalde voorzieningen zoals een lokale supermarkt (Uyterlinde et al., 2009).

2.2.4 Regionale economie

Er bestaat een verband tussen demografische ontwikkelingen en ontwikkelingen in de economie. De toename in levensverwachting en afname van het bevolkingsaantal zijn van invloed op de samenstelling van het arbeidsaanbod. De omvang van het aanbod kan tevens afnemen als de buitenlandse immigratie tevens niet toeneemt. Twee ontwikkelingen zijn gedeeltelijk bepalend voor de mate waarin groei van de regionale economie zich in een krimpregio negatief ontwikkelt, namelijk de ontwikkeling van de arbeidsparticipatie en de arbeidsproductiviteit. De arbeidsparticipatiegraad geeft aan in welke mate een persoon die valt in de categorie potentiële beroepsbevolking beschikbaar is voor arbeid en zich ook daadwerkelijk voor arbeid beschikbaar stelt.

In het geval dat de potentiële beroepsbevolking binnen een regio afneemt, maar er een toename van de participatie en de productiviteit plaatsvindt, kan de economische groei op regionaal niveau toenemen. Wanneer de productiviteit en de participatie echter afnemen zal de groei van de economie zich negatief ontwikkelen. De arbeidsmarkt is een regionale markt en de mate waarin demografische krimp zich ontwikkelt binnen een regio is verschillend. Onderzoek naar de invloed van demografische krimp dient dan ook op dit schaalniveau plaats te vinden. Naast de vraag en het aanbod van arbeid speelt de vraag of de werkgelegenheid zal verdwijnen als gevolg van demografische krimp in een regio (banen volgen mensen) (Van Dam, 2006). Door de toenemende vergrijzing neemt de vraag naar zorg toe en wordt er krapte op de arbeidsmarkt verwacht met betrekking tot het zorgpersoneel (Dijkstal, 2009).

2.2.5 Bestuur

De provincie Groningen houdt zich actief bezig met het onderwerp bevolkingsdaling en bewustwording van de gevolgen van demografische krimp. Dijkstal en Mans (2009) stellen dat de provincie nadrukkelijker de regierol dient te vervullen door bijvoorbeeld partijen samen te brengen en concurrentie tussen gemeenten onderling tegen te gaan. Bestuurders in gemeenten gelegen in Oost-Groningen hebben een groeiend bewustzijn van demografische krimp en de gevolgen ervan, maar het bewustzijn is nog niet zo vergevorderd als in de Eemsdelta (Noordoost-Groningen) vanwege het feit dat demografische krimp nog niet volledig zichtbaar en voelbaar is binnen deze regio. Samenwerking tussen bestuurders wordt aanbevolen, bijvoorbeeld met betrekking tot de woningvoorraad. Als gemeenten binnen een regio zich enkel richten op uitbreiding van de eigen woningmarkt zonder oog te hebben voor de ontwikkelingen binnen de regio kan dit leiden tot problemen. Groei in de ene gemeente, kan extra afname van het aantal inwoners in bijvoorbeeld de buurgemeente tot gevolg hebben (Bukman, 2009).

2.2.6 Mobiliteit

Doordat de komende vijftien jaar het aantal huishoudens wordt verwacht toe te nemen op landelijk niveau zal er over het algemeen nog geen afname optreden van de verkeersdruk op de wegen. Toename van het aantal huishoudens is namelijk gedeeltelijk van invloed op de toename van het aantal auto's, naast de ontwikkeling van het reële inkomen. Het is onduidelijk in hoeverre de vergrijzing van invloed is op de afname van mobiliteit en congestie doordat veel personen die behoren tot babyboomgeneratie een rijbewijs bezitten en velen over een auto beschikken. Bevolkingskrimp, in het bijzonder afname van de werkende bevolking, zal alleen leiden tot een beperkte afname van files in gebieden waar geen grote concentraties zijn van personen en werkgelegenheid (Van Dam et al., 2006).

Naast de werkgelegenheid is het ook voor de concentratie of het schaarser worden van de voorzieningen van belang goede verbindingen in het openbaar vervoer te hebben. In het geval van slechte verbindingen neemt het zoekgebied van werkzoekenden af. De betaalbaarheid van het openbaar vervoer staat echter onder druk door demografische krimp. Geldstromen moeten gebundeld worden om vervoer in de krimpgebieden betaalbaar te houden en vanuit de provincie dient tevens geïnvesteerd te worden in de bereikbaarheid (Dijkstal, 2009).

2.2.7 Milieu

Met betrekking tot het milieu draait het om de vraag of bevolkingsafname in elk geval leidt tot minder druk op het milieu op verschillende schaalniveaus of dat de situatie meer complex is. Niet alleen de grootte van de bevolking staat centraal bij de druk op het milieu, maar tevens de behoeften die mensen hebben en de technologische mogelijkheden om in deze behoeften te voorzien.

Theoretisch gezien kan in een land met een afnemende bevolking leiden tot een grotere druk op het milieu wanneer er een toename in de welvaart is (met als gevolg verhoogde vraag naar goederen, energie, ruimte, etc.) en de technologie matig geavanceerd is. Binnen Nederland wordt de ontwikkeling van de milieukwaliteit in zeer beperkte mate bepaald door de grootte van de bevolking. Van groter belang zijn de ontwikkelingen met betrekking tot de welvaart per hoofd van de bevolking en de daaraan gerelateerde ontwikkelingen van het consumptiegedrag en de ontwikkeling van de technologie. De toename van het aantal huishoudens, de bevolkingssamenstelling en de wijze waarop de bevolking ruimtelijk verspreid is zijn tevens relevant (Van Dam et al, 2006).

Dit hoofdstuk heeft naar voren gebracht dat demografische krimp de komende jaren in meerdere gemeenten in Nederland plaats zal gaan vinden. Ruwweg zijn er drie oorzaken voor krimp te onderscheiden: een sociaal-culturele (grotendeels van invloed op natuurlijk bevolkingsverloop en migratiebewegingen), (regionaal)-economische oorzaak en een planologische oorzaak (deze beide oorzaken hebben een sterke invloed op de migratiebewegingen). Voor de aantrekkelijkheid op buurt- en wijkniveau spelen naast de kwaliteit van de woningvoorraad de fysieke- en sociale aspecten in de buurt een rol.

De Randstad, universiteitssteden en steden met een sterke economische structuur kunnen de komende vijftien jaar nog rekenen op een sterke groei van de bevolking. In een groot deel van de gemeenten in Nederland zal de komende vijftien jaar nog groei van het aantal huishoudens zijn door de toename in het aantal eenpersoonshuishoudens. Het deel van de gemeenten waar het aantal huishoudens tegenwoordig al afneemt, is met name gelegen in de perifere gebieden.

Demografische krimp heeft verschillende (ruimtelijke) gevolgen voor bijvoorbeeld de woningmarkt en de leefomgeving. De ontwikkeling van de welvaart en de regionale economie, verandering in het gedrag van actoren en het beleid op het gebied van de ruimtelijke ordening zijn naast krimp tevens van grote invloed op de ruimte

Bij afname van het aantal voorzieningen spelen waarschijnlijk factoren als verandering van het consumentengedrag, schaalvergroting van de voorzieningen en de toegenomen mobiliteit een grotere rol dan demografische krimp.

De invloed van krimp, in het bijzonder afname van de beroepsbevolking, zal alleen leiden tot afname van de files in gebieden waar geen grote concentraties zijn van personen en werkgelegenheid. Voor het milieu zijn de ontwikkeling van de welvaart, het consumptiegedrag en de technologische ontwikkelingen naast demografische ontwikkelingen van belang.

Hoofdstuk 3: Leefbaarheid

In dit hoofdstuk wordt het begrip leefbaarheid behandeld. Allereerst komt de ontwikkeling van dit begrip door de tijd aan bod. Vervolgens wordt ingegaan op bestaande discussies rondom leefbaarheid. Leefbaarheid kan worden opgedeeld in verschillende dimensies, deze zullen uitgebreid aan bod komen in de betreffende paragrafen.

3.1 Inleiding leefbaarheid

Het begrip leefbaarheid gaat verder terug in de tijd dan demografische krimp. In de 19^e eeuw en in het begin van 20^e eeuw werd het begrip leefbaarheid gebruikt in de context van de volksgezondheid. Er werd ingegrepen in de leefomgeving om ziekte en epidemieën te bestrijden. Afvalverwerking, waterzuivering en riolering dragen bij aan een verbetering van de hygiëne. De volksgezondheid werd positief beïnvloed in het bijzonder in gebieden met een hoog aantal inwoners (Leidelmeijer, 2003). In 1901 werd de Woningwet een feit, een wet die voornamelijk een ‘volksgezondheidswet’ was.

In de jaren zeventig van de vorige eeuw ontstond een toenemende aandacht voor de sociale factoren die mede van invloed zijn op de kwaliteit van het leven en het begrip leefbaarheid treedt regelmatig naar voren in deze periode. De burger werd steeds mondiger en wenste meer invloed op het besluitvormingsproces. De zogenoemde klassieke stadsvernieuwing ontstaat waarin inspraak, participatie en medezeggenschap van de buurtbewoner een centrale rol speelt (Ekkers, 2006). De economische recessies in het midden van de jaren zeventig en aan het begin van de jaren tachtig leiden ertoe dat de aandacht voor de kwaliteit van de leefomgeving naar de achtergrond verschuift. De werkloosheid is hoog en er wordt bezuinigd door de overheid. In de jaren negentig van de vorige eeuw treedt leefbaarheid als thema weer op de voorgrond doordat de economie weer aantrekt en de daaraan gekoppelde behoefteverschuiving. Werd in de jaren zeventig leefbaarheid gezien vanuit de invloed die de inrichting en de vormgeving van de fysieke leefomgeving op het welbevinden van de inwoners van een bepaald gebied had, in dit decennium gaat het voornamelijk om sociaaleconomische aspecten en veiligheid (Leidelmeijer, 2003). Voorbeeld is de Nota stedelijke vernieuwing (1997). Uit deze Nota valt af te leiden dat de aantrekkelijkheid van regio's met betrekking tot wonen, werken, ondernemen en de regio als verblijfplaats van belang is. Er zijn niet-fysieke maatregelen nodig naast de fysieke maatregelen. Sociale aspecten als veiligheid en onderwijs, het verminderen van de werkloosheid en versterking van de economische vitaliteit in de steden en de wijken zijn van belang (Leidelmeijer, 2003).

Leefbaarheid is een begrip waarvan de betekenis kan verschillen van persoon tot persoon. Er zijn echter objectieve variabelen die aan de basis liggen van de beoordeling van de leefbaarheid zoals de waarde van verkochte woningen en de dichtheid van de bebouwing. Het oordeel over de omgeving kan milder worden door gewenning. Een persoon die van het platteland naar de stad verhuist kan in het begin moeite hebben met de drukte in de stad, maar naar verloop van tijd zal deze persoon waarschijnlijk meer gewend zijn aan de drukte. Daarnaast is het referentiekader van een bewoner van belang. Er kunnen drie typen kaders onderscheiden worden: ten eerste de vergelijking met verschillende nabij gelegen omgevingen, ten tweede informatie en kennis die van buitenaf afkomstig is en als laatste kader de wensen en eisen die een inwoner heeft met betrekking tot de leefomgeving (VROM, 2009).

3.2 Discussies

Er zijn enkele discussies betreffende leefbaarheid gaande. Meer specifiek gaat het over de domeinen van leefbaarheid (relevantie indicatoren), het causaliteitsprincipe, het schaalniveau, de contextafhankelijkheid of relativiteit van het leefbaarheidbegrip en objectiviteit versus subjectiviteit. Het is moeilijk om een definitieve lijst met indicatoren op te stellen die samen bepalen hoe het met de leefbaarheid gesteld is, omdat er vele domeinen zijn die van invloed zijn op de beoordeling van de leefbaarheid. De Leefbaarometer bijvoorbeeld beperkt zich tot aspecten die te maken hebben met de woonomgeving bij het meten van de leefbaarheid. De indicatoren die hierbij bepalend zijn voor het oordeel van de bewoners worden onderverdeeld in drie hoofddimensies, namelijk een fysieke-, een sociale- en een veiligheidsdimensie. Causaliteit bepalen in een leefbaarheidsonderzoek is erg lastig doordat er gekeken wordt naar de mens en de leefomgeving. Deze zijn beide van invloed op elkaar. Causaliteit moet veelal leunen op theorie of plausibiliteit. Kanttekening bij ogenschijnlijk directe relaties gebaseerd op percepties is het feit dat de perceptie van een kenmerk kan verschillen tussen personen onderling. Het schaalniveau waarop leefbaarheid wordt onderzocht is zelden landelijk, maar betreft veelal de buurt dan wel de regio. Leefbaarheid is voornamelijk van betekenis op laag schaalniveau, omdat de specifieke aspecten van de woonomgeving centraal staan in het onderzoek naar de leefbaarheid en de doorwerking van deze aspecten op onder andere het oordeel van de bewoners of de woningprijs.

Leefbaarheid is een begrip dat bij de beoordeling door bewoners afhankelijk is van de tijd, plaats en cultuur. De discussie die hiermee samenhangt, heeft betrekking op de vraag of leefbaarheid een relatief begrip is dat alleen een situatie beschrijft ten opzichte van andere situaties binnen eenzelfde context of dat het gaat over absolute verschillen en standaarden. Dit relativistische standpunt staat ook wel bekend als de comparison theory. Uitgangspunt is dat tevredenheid tot stand komt door vergelijking van de situatie zoals die zich voordoet met een standaard van hoe de situatie zou moeten zijn. Deze relatieve standaard is gebaseerd op een vergelijking met de situatie van anderen, een vergelijking met ervaringen uit het verleden of vergelijking met de verwachtingen die men heeft. Tegenhanger van deze theorie is de liveability theory, waar de opvatting geldt dat de subjectieve waarderings voornamelijk afhangen van de objectieve kwaliteit van het leven. De waardering is in dat geval niet relatief, maar wordt bepaald door de objectieve kwaliteiten. In het algemeen kan er van uit worden gegaan dat leefbaarheid in het geval dat behoeften als onderdak, gezondheid en veiligheid in het geding zijn niet relatief is, maar bijvoorbeeld wel als het gaat om aspecten die het leven ‘gezellig en leuk’ maken (VROM, 2008).

3.3 Dimensies leefbaarheid

In de publicatie “*Leefbaarheid door de tijd*” (VROM, 2009-B) wordt het begrip leefbaarheid onderverdeeld in zes dimensies: bevolkingssamenstelling, leeftijdsopbouw en sociale samenhang bevolking, woningvoorraad, publieke ruimte, voorzieningen en als laatste dimensie de veiligheid. In de volgende paragrafen worden de verschillende dimensies behandeld. In tabel 3.1 worden de indicatoren die behoren tot de verschillende dimensies weergegeven.

Tabel 3.1: Indicatoren Leefbaarometer

Dominantie vrijstaande woningen Dominantie tweekappers Dominantie flats met meer dan vier verdiepingen Dominantie etagewoningen Dominantie boerderijen en tuinderijen Dominantie stedelijke statuswoningen Dichtheid Percentage sociale huurwoningen Dominantie 1940-1959 bouw Dominantie 1970-1979 bouw Dominantie voegnaoorlogs (1945-1960) Dominantie vooroorlogse bouw (tot 1940)	Dimensie woningvoorraad
Waarde verkochte woningen Aandeel sloop Geluidbelasting railverkeer Geluidbelasting totaal Nabijheid groot water Groene ruimte tussen voegnaoorlogse bouw Water in de wijk Uitzicht op binnenwater	Dimensie publieke ruimte
Nabijheid supermarkt Nabijheid bankfiliaal Nabijheid groot winkelcentrum	Dimensie voorzieningen
Aandeel niet-werkende werkzoekenden Dominantie inkomens tot twee keer modaal Dominantie minimuminkomens Dominantie inkomens meer dan twee keer modaal Aandeel niet-westerse allochtonen Aandeel hoogopgeleiden	Dimensie bevolkingssamenstelling
Dominantie middelbare paren zonder kinderen Dominantie jonge paren zonder kinderen Dominantie oudere paren zonder kinderen Dominantie jong alleenstaand Dominantie middelbaar alleenstaand Aandeel ouderen Aandeel gezinnen met kinderen Homogeniteit gezinnen met oudere kinderen Homogeniteit gezinnen met jonge kinderen Dominantie eigenaar bewoners Verhuizingen (mutatiegraad)	Dimensie sociale samenhang
Vernielingen Verstoring openbare orde Gewelddsmisdrijven Diefstal uit de auto Overlast	Dimensie veiligheid
Nabijheid natuurgebied Nabijheid bos Nabijheid kust	Niet toebedeeld aan een dimensie

(Bron: VROM, 2009-B).

3.3.1 Dimensie bevolkingssamenstelling

Het feitelijk aandeel niet-westerse allochtonen in een wijk of buurt is een belangrijk aspect met betrekking tot de mate van tevredenheid over de bevolkingssamenstelling. Hoe hoger het aandeel niet-westerse allochtonen in een buurt, des te meer kans op een negatief oordeel over de buurt (VROM, 2004). Het gaat vooral om het niet Nederlands kunnen spreken bij het negatieve oordeel van buurtbewoners, maar aangezien beheersing van de Nederlandse taal niet geregistreerd staat, wordt er gekeken naar het aandeel niet-westerse allochtonen als beste benadering van dit aspect (VROM, 2009-A). De niet-westerse allochtonen zelf beoordelen hun woonomgeving gemiddeld genomen meer negatief dan autochtone bewoners, onafhankelijk van hun inkomenssituatie en de eigendomssituatie van hun woning. Ander belangrijk aspect dat van grote invloed is op de mate van tevredenheid is het aandeel niet-werkende werkzoekenden in een buurt. Een aanzienlijk aandeel langdurig werklozen is een indicator van een negatieve (toekomstige) ontwikkeling van de leefbaarheid.

De aanwezigheid van hoogopgeleiden en zelfstandigen in een buurt of wijk heeft een positieve invloed op de ontwikkeling van de leefbaarheid. Dit kan mogelijk samenhangen met een zogenaamd gentrification-effect: particulieren met hogere inkomens kopen relatief goedkope woningen die slecht onderhouden zijn in wijken die gunstig gelegen zijn (veelal gelegen in het centrum of nabij andere populaire punten in een plaats). De opgekochte woningen worden verbeterd waardoor de status van de wijk toeneemt hetgeen weer een positieve invloed heeft op de waarde van de woningen in deze wijk. De sociaaleconomische zwakkere bewoners verhuizen veelal naar de buitengebieden waar de woningen goedkoper zijn (VROM, 2009-B). Een licht positief effect heeft het aandeel lage inkomens op het oordeel over de sociale interactie in de buurt (in het geval dat het inkomen niet samenhangt met de etnische achtergrond of het aandeel eenpersoonshuishoudens). Gedacht kan worden aan de volkswijken waar een groot aandeel huishoudens een laag inkomen hebben, maar waar de sociale interactie groot is wat leidt tot een positief oordeel over de bevolkingssamenstelling (VROM, 2004). Het aandeel alleenstaanden in een buurt heeft op bepaalde wijze hetzelfde effect als het aandeel allochtonen. Kanttekening bij dit gegeven is dat als er in een buurt meer dan helft van de huishoudens alleenstaand is, men juist positiever is over de samenstelling van de bevolking. Opvallend aspect in buurten waar een hoog aandeel alleenstaanden woonachtig is, is het hoge opleidingsniveau (studentenwijken).

3.3.2 Dimensie leeftijdsopbouw en sociale samenhang bevolking

Jongeren onder de 25 jaar zijn over het algemeen meer negatief over de woonomgeving, ouderen (in het bijzonder boven de 75 jaar) zijn juist meer positief (VROM, 2004). Verklaring voor dit verschil in oordeel tussen jongeren en ouderen kan liggen in het feit dat jongeren die zelfstandig wonen vaker in een buurt wonen waar het aantal misdrijven hoger ligt dan in andere buurten (VROM, 2009-A). Ouderen boven de 75 jaar wonen wellicht veelal in seniorencomplexen of verzorgingstehuizen gelegen in een meer veilige buurt.

In wijken waar het aandeel jongeren is toegenomen in de afgelopen tien jaar heeft de leefbaarheid zich meer negatief ontwikkeld. In buurten of wijken waar een groot aantal winkels gelegen is en veel jongeren tussen de 10 en 19 jaar woonachtig zijn de problemen met de leefbaarheid (overlast) in de periode 1998-2008 meer dan gemiddeld toegenomen. De leefbaarheid verminderde tevens in gebieden waar veel eenoudergezinnen en vroegtijdige schoolverlaters woonachtig zijn (VROM, 2009-B).

Voor de beoordeling van de woonomgeving is het feit of men huurder van een woning is of eigenaar-bewoner belangrijk. Een huurder beoordeelt de woonomgeving in ieder geval meer negatief dan een eigenaar-bewoner. In wijken waar veel (goedkope) huurwoningen gelegen zijn is er een grotere kans op problemen met betrekking tot de leefbaarheid, maar het is niet het geval dat elke wijk met een groot aandeel aan (goedkope) huurwoningen garant staat voor vermindering van de leefbaarheid. De verschillen in het oordeel over de leefbaarheid tussen huurders en eigenaar-bewoners zijn het grootst in het middensegment (in dit segment is de woningvoorraad immers het meest divers). In het geval dat er een groot aandeel koopwoningen in een wijk is (meer dan 75 procent) of juist een groot aandeel huurwoningen zijn de verschillen tussen de twee groepen zeer klein of niet aanwezig (VROM, 2009-A).

3.4 Dimensie woningvoorraad

3.4.1 Woningen en overige gebouwen

De relatie tussen de woningprijzen en de waardering van de woningmarkt kan van twee kanten bekeken worden: de ontwikkeling van de prijzen kan het gevolg van onder andere de leefbaarheid in een wijk zijn, maar de situatie op de huizenmarkt kan eveneens van invloed zijn op het beeld dat bewoners hebben van de ontwikkelingen met betrekking tot de leefbaarheid. Leegstand en waardedaling van de woningen en overige gebouwen zullen leiden tot een minder positieve waardering van de buurt. Als voorspellende indicator van de tevredenheid over de leefbaarheid kan gekeken worden naar de WOZ-waarde in de buurt. Bewoners zijn meer positief naarmate deze waarde hoger is (VROM, 2004). De hoogte van de gebouwen speelt eveneens een rol. Naarmate het aandeel van hoogbouw in een buurt toeneemt, zijn bewoners meer negatief in hun oordeel over de aantrekkelijkheid van de buurt. Bepaalde bouwperiodes worden meer negatief beoordeeld dan andere periodes, zoals de periode 1940-1959. De bouwperiode 1920-1939 en de bouw na het jaar 2000 wordt over het algemeen positief gewaardeerd. De architectuur in de buurt wordt meer negatief beoordeeld naarmate het aandeel rijtjeswoningen in een buurt toeneemt (VROM, 2009-A).

Plattelandsgebieden die behoren tot de invloedssfeer van grote steden laten een bepaalde trend zien. De combinatie van het wonen in een landelijk gebied, maar met de voordelen van de stad binnen bereik maakt deze gebieden zeer gewild. De hoogte van de huizenprijzen is de afgelopen jaren sterk toegenomen waardoor het voor starters op de woningmarkt erg lastig is geworden om in hun eigen dorp een woning te kunnen bemachtigen. De toename van inwoners komende uit de stad kan problemen geven met betrekking tot de leefbaarheid in een dorp doordat het voor de zogenoemde import moeilijk is om aansluiting te vinden bij de gevestigde bevolking en het daarbij behorende verenigingsleven en de sociale contacten binnen het dorp (Uyterlinde, Van Arum, en Sprinkhuizen, 2009).

3.4.2 Dichtheid van de woonomgeving

Er bestaat een verband tussen de waardering van de leefbaarheid en de door de bewoners ervaren dichtheid van de bebouwing. Woningdichtheid staat echter in verband met andere aspecten als bijvoorbeeld criminaliteit, de kans op vervuiling in de buurt en bepaalde groepen bewoners die in een buurt wonen. Een negatief oordeel over de dichtheid kan gebaseerd zijn op deze aspecten en niet zo zeer op de feitelijke dichtheid.

De mate van stedelijkheid is tevens van belang voor het totaaloordeel dat een bewoner over de woonomgeving heeft. In gebieden met een hoge dichtheid is de wijze waarop de ruimte ingevuld wordt (groenvoorzieningen, water en bedrijven anders dan detailhandel) van invloed op het totaaloordeel van bewoners (VROM, 2009-A). In landelijke gebieden is de tevredenheid met betrekking tot de woonomgeving over het algemeen groot onder de bewoners.

3.5 Dimensie publieke ruimte

3.5.1 Waarde verkochte woningen

Een positieve ontwikkeling van de transactieprijs in een buurt leidt tot een meer positief beeld van de buurt en de verwachtingen die bewoners hebben voor de toekomst qua ontwikkeling van de buurt. De ontwikkelingen met betrekking tot de vastgoedprijzen zijn onder andere het gevolg van de ontwikkelingen op het gebied van de leefbaarheid. Omgekeerd kan de situatie op de vastgoedmarkt ook van invloed zijn op de waarneming van de bewoners. Als een aanzienlijk deel van het vastgoed leeg staat en de woningprijs niet toeneemt of zelfs daalt in een buurt, dan zal het oordeel van de bewoners op dit moment en de verwachtingen voor de komende jaren naar verwachting meer negatief zijn.

3.5.2 Groenvoorzieningen

De nabijheid van een park of een plantsoen heeft een groot effect op de mate van tevredenheid van bewoners met het groen in een buurt en de buurt in het algemeen, vooral in gebieden met hoge dichtheden (ongeveer vanaf 35 woningen per hectare). Een kleiner, maar soortgelijk effect gaat op in gebieden waar de dichtheid zeer hoog is voor de nabijheid van bos en natuur. Wanneer de dichtheid minder dan ongeveer 30 woningen per hectare bedraagt, heeft de nabijheid van een park of een plantsoen geen directe meerwaarde met betrekking tot de waardering van het groen in een buurt en de algemene waardering van de buurt (VROM, 2004).

3.5.3 Geluidbelasting

De kans dat een persoon ernstige geluidshinder ondervindt wordt grotendeels bepaald door de blootstelling aan het geluid van vliegtuigen. Anders dan bij geluid bijvoorbeeld geproduceerd door railverkeer, met een vaste dienstregeling, wat na verloop van tijd wellicht leidt tot gewenning aan het geluid, is het vliegtuiggeluid erg onderscheidend.

In algemene zin is de ondervonden hinder door het geluid van vliegtuigen hoger in eengezinswoningen dan voor meergezinswoningen.

Voor hinder door railverkeer geldt in mindere mate het omgekeerde. In het bijzonder in grotere steden (waar trams rijden) geldt dat er meer geluidshinder door railverkeer wordt ervaren in meergezinswoningen.

Qua straattypen geldt dat in winkelstraten het aandeel bewoners dat ernstige geluidhinder ondervindt het grootst is. Dit kan onder andere komen door het rumoer van het winkelend publiek of door goederen die geladen en gelost worden (VROM, 2009-A).

3.6 Dimensie voorzieningen

3.6.1 Voorzieningen algemeen

Op lokaal niveau zorgen voorzieningen als een dorps huis en een bibliotheek voor samenhang onder de bevolking. Bijvoorbeeld de bibliotheek staat in meerdere kernen onder druk, terwijl deze voorziening een informatieve, culturele en een sociale functie heeft binnen de gemeenschap. Om deze voorziening te kunnen behouden kan gedacht worden aan samenwerking met overige voorzieningen zoals scholen en welzijnsinstellingen. Sommige groepen zijn meer kwetsbaar voor het verdwijnen van voorzieningen dan andere. In het bijzonder ouderen en minder mobiele inwoners kunnen problemen ervaren met betrekking tot de bereikbaarheid van de maatschappelijke en commerciële voorzieningen waar men gebruik van wil maken. Gezinnen met jonge kinderen kunnen moeilijkheden ondervinden bij het combineren van werk en zorg als er geen kinderopvang bijvoorbeeld in de omgeving beschikbaar is. Bepaalde voorzieningen zoals de huisarts en de basisschool zijn belangrijk voor de leefbaarheid op het platteland en dienen goed bereikbaar te zijn binnen de gemeente (Uyterlinde et al., 2009).

3.6.2 Winkelvoorzieningen

Winkelvoorzieningen dragen bij aan de kwaliteit van de buurt vanwege het feit dat bewoners de aanwezigheid van winkels in de buurt van belang vinden. Veelal geldt echter dat dit aspect een kleine rol speelt bij het totaaloordeel over de leefomgeving. Het aantal winkels in de omgeving heeft een matig effect op het oordeel over de buurt in buurten waar de dichtheid laag is (tot ongeveer 25 woningen per hectare). Winkels gelegen in de directe nabijheid van de woning dragen niet of in enkele gevallen zelfs op negatieve wijze bij aan de mate van tevredenheid. In dorpen waarin de woonfunctie centraal staat zou het dalende voorzieningenniveau niet als een groot probleem worden beschouwd volgens Simon, Vermeij en Steenbekkers (2007). Dit is toe te schrijven aan de hoge mate van mobiliteit van de inwoners van deze dorpen en het feit dat de contacten en activiteiten zich slechts voor een beperkt deel binnen het eigen dorp afspelen (VROM, 2004).

3.6.3 Onderwijsvoorzieningen

Een school is van invloed op de leefbaarheid in een dorp omdat het een ontmoetingsplek is. Voor jonge gezinnen kan een dorp als meer aantrekkelijk ervaren worden wanneer er een basisschool aanwezig is. De kwaliteit van de onderwijsvoorzieningen staat echter voorop. Het afhankelijk stellen van de leefbaarheid van de aanwezigheid van basisonderwijs zou niet juist zijn. Niet de kwantiteit, maar de kwaliteit is van belang voor het onderwijs. Wanneer het aantal scholen afneemt binnen een gemeente zal dit gevolgen hebben voor de mobiliteit. Men zal een grotere afstand af moeten leggen om de kinderen naar school te brengen. In het geval dat schoolgaande kinderen met het openbaar vervoer reizen heeft spreiding van de (basis-)onderwijsvoorzieningen ook gevolgen voor het aanbod en de kosten van het openbaar vervoer (BZK, 2009).

3.6.4 Overige voorzieningen

Het aantal sportvoorzieningen dat aanwezig is in een buurt draagt niet bij aan een positief of negatief oordeel over de buurt. Dit geldt ook voor voorzieningen specifiek gericht op jongeren in een buurt. De kwaliteit van het openbaar vervoer heeft nagenoeg geen verband met het oordeel over de leefomgeving. Dat betekent niet dat men geen waardering heeft voor het openbaar vervoer, maar de doorwerking in het totaaloordeel is gering. Alleen in het geval dat men zeer tevreden is over het openbaar vervoer heeft dit een zeer licht positief effect op het totaaloordeel. Met betrekking tot de leefbaarheid in een niet-stedelijke gemeente stelt het openbaar vervoer inwoners in staat om sociale contacten te onderhouden, het werk te bereiken en gebruik te maken van de aanwezige voorzieningen. De lokale overheid en de vervoersexploitant dienen goede afspraken te maken met betrekking tot de dienstregeling en de routes van het openbaar vervoer (LNV, 2004). Ook al heeft het openbaar vervoer op het totaaloordeel over de leefomgeving maar weinig invloed het is voor de leefbaarheid (bereikbaarheid van de sociale contacten, van het werk en de (zorg)voorzieningen) wel van belang in het bijzonder voor de minder mobiele inwoners, jongeren zonder rijbewijs en ouderen.

3.7 Dimensie veiligheid

Gemeenten spelen een centrale rol bij de veiligheid van de woonomgeving. De afgelopen jaren treedt de gemeente meer als regisseur op de voorgrond en wordt de verantwoordelijkheid voor de veiligheid binnen de gemeente gezamenlijk gedragen door onder andere burgers en maatschappelijke organisaties. Veiligheid heeft betrekking op meerdere aspecten, bijvoorbeeld verkeersveiligheid en brandveiligheid. Voor inwoners binnen een gemeente is voornamelijk de sociale veiligheid van belang. Persoonsgerelateerde criminaliteit, overlast en gevoelens van (on)veiligheid onder burgers vallen onder de noemer sociale veiligheid. Van belang bij dit laatste punt is de sociale cohesie. In buurten en wijken waar deze cohesie niet erg sterk is blijkt volgens de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2005) dat inwoners zich meer onveilig voelen, ook als objectieve gegevens over de veiligheid daar geen reden toe geven. Via lokaal beleid de sociale cohesie versterken is effectief als aan bepaalde voorwaarden voldaan wordt. Handhaving door de overheid dient ten eerste intensief te gebeuren waarbij consistentie en een integrale aanpak belangrijk zijn.

Ten tweede dienen inwoners meer invloed te verkrijgen op het beleid met betrekking tot de veiligheid. Bewoners kunnen hun behoeften en wensen inzichtelijk maken en doen kennis op van de maatregelen die ontwikkeld zijn op het terrein van de handhaving. Dit laatste punt zet aan tot meer begrip en vertrouwen in de lokale overheid en kan bewoners aansporen om zich meer actief in te zetten. Als laatste is het wenselijk om investeringen te doen in voorzieningen waar bewoners elkaar kunnen ontmoeten, maar ook investeringen te doen die de sociale relaties versterken.

Resumerend kan gesteld worden dat leefbaarheid een begrip is waarvan de betekenis kan verschillen van persoon tot persoon. Om een minder subjectief beeld van de leefbaarheid te krijgen wordt in dit onderzoek gebruik gemaakt van objectieve indicatoren die onder te verdelen zijn in zes dimensies: bevolkingssamenstelling, leeftijdsopbouw en sociale samenhang bevolking, woningvoorraad, publieke ruimte, voorzieningen en als laatste dimensie de veiligheid.

De gegevens die in dit hoofdstuk en het vorige hoofdstuk (waarin demografische krimp en de gevolgen behandeld zijn) worden in het volgende hoofdstuk gecombineerd om antwoord te kunnen geven op de eerste deelvraag.

Hoofdstuk 4: Invloed van demografische krimp op de leefbaarheid

In de hoofdstukken 2 en 3 zijn demografische krimp en leefbaarheid apart behandeld op basis van secundaire literatuur. In de volgende paragrafen wordt getracht de gegevens uit deze twee hoofdstukken aan elkaar te koppelen om de eerste deelvraag te kunnen beantwoorden.

4.1 Invloed van demografische krimp per dimensie

4.1.1 Invloed op indicatoren dimensie bevolkingssamenstelling

Het *aandeel niet-werkenden werkzoekenden* in een krimpgebied is naast de vraag en het aanbod van arbeid afhankelijk van de vraag of de werkgelegenheid zal gaan verdwijnen binnen het gebied als gevolg van demografische krimp. Mocht dit laatste het geval zijn dan heeft dit gevolgen voor de bewoners die bijvoorbeeld niet in het bezit zijn van eigen vervoer of niet over voldoende financiële middelen om te verhuizen naar gebieden met een groter aanbod van arbeid. Een aanzienlijk aandeel langdurig werklozen heeft een negatieve invloed op de (toekomstige) ontwikkeling van de leefbaarheid.

Het gentrification-effect is van invloed op de *dominantie van inkomens twee keer of meer hoger dan modaal*. Particulieren met hogere inkomens kopen relatief goedkope woningen die slecht onderhouden zijn in wijken die een gunstige ligging hebben. De opgekochte woningen worden verbeterd waardoor de status en het imago van de buurt of wijk weer toeneemt evenals de prijzen (VROM, 2009-B). Demografische krimp zou van invloed kunnen zijn op dit proces door de gevolgen die het kan hebben op de prijzen van woningen, maar de doorslaggevende factor zou tevens de staat van onderhoud in wijken met een gunstige ligging kunnen zijn. Dit proces gaat voornamelijk op voor de gebieden waar demografische krimp zich aan het ontwikkelen is (lichte afname) en waar een voor hogere inkomens interessant pand dat in slechtere staat is zich aandient. In gebieden waar krimp al langer aan de orde is en veel (goedkope) huizen te koop staan, is het niet waarschijnlijk dat hogere inkomens zich daar zullen gaan vestigen.

De indicator *dominantie minimuminkomens* wordt beïnvloed door demografische krimp. Een concentratie van lagere inkomensgroepen kan ontstaan binnen bepaalde buurten of wijken doordat de hogere inkomensgroepen wegtrekken uit minder aantrekkelijke gebieden (door bijvoorbeeld leegstand of verloedering van de leefomgeving). Concentratie van lagere inkomens (bijvoorbeeld in volksbuurten) heeft een licht positief effect op het oordeel over de sociale interactie in het geval dat het inkomen niet samenhangt met de etnische achtergrond of het aandeel eenpersoonshuishoudens zoals blijkt uit paragraaf 3.3.1. Een mix van verschillende inkomensgroepen is echter wenselijk in een buurt, omdat homogeniteit van lagere inkomensgroepen kan leiden tot sociale problematiek en waardevermindering van de woningen door een slecht imago van de wijk of buurt.

In het geval dat de omvang van het *aandeel niet-westerse allochtonen* afneemt in huidige krimpgebieden (door bijvoorbeeld vertrek naar het westen vanwege betere arbeidsmogelijkheden waardoor de samenstelling naar etniciteit afneemt), dan heeft deze afname een positieve invloed op het oordeel van bewoners over de leefbaarheid.

Uit paragraaf 3.3.1 is gebleken dat een toename van het aandeel niet-westerse allochtonen de kans op een negatief oordeel vergroot en dat niet-westerse allochtonen hun buurt gemiddeld genomen meer negatief beoordelen dan autochtone bewoners.

Demografische krimp heeft een negatieve invloed op het *aandeel hoogopgeleiden*. Vanwege betere arbeidsmogelijkheden trekken (jonge) hoger opgeleiden veelal weg naar de Randstad. Wanneer de werkgelegenheid vermindert of verdwijnt door afname van het aantal inwoners zijn er weinig mogelijkheden voor hoger opgeleiden om in de krimpgebieden een passende baan te vinden.

4.1.2 Invloed op de indicatoren dimensie leeftijdsopbouw en sociale samenhang

In hoofdstuk 2 komt naar voren dat de trek van jongeren uit perifere gemeenten een van de voornaamste verklaringen is voor daling van het aantal huishoudens in deze gemeenten. Ontgroening van de bevolking en de toename van het *aandeel ouderen* (een indicator van leefbaarheid) door de toegenomen levensverwachting en het ouder worden van de babyboomgeneratie leiden ertoe dat de grijze druk in krimpgebieden toeneemt. Uit paragraaf 3.3.2 blijkt dat ouderen, in het bijzonder ouderen boven de 75 jaar, veelal meer positief zijn over hun woonomgeving in tegenstelling tot jongeren onder de 25 jaar. In wijken waar het aandeel jongeren het afgelopen decennium is toegenomen heeft de leefbaarheid zich negatief ontwikkeld. Afname van het aantal huishoudens ten gevolge van de trek van jongeren naar andere gebieden kan leiden tot een meer positieve waardering van de leefbaarheid doordat het aandeel ouderen toeneemt in deze gebieden. De vergrijzing van de bevolking heeft onder andere gevolgen voor de vraag naar zorg en de vraag naar ander type woningen. Volgens Uyterlinde et al. (2009) blijkt dat de behoefte aan seniorenwoningen op veel plaatsen lager is dan verwacht door woningcorporaties. In de praktijk blijkt dat ouderen zo lang mogelijk in hun woning willen blijven wonen waarbij de psychologische drempel dat dit waarschijnlijk de laatste verhuizing zal zijn een aandeel in het geheel heeft. Dit geldt vooral voor ouderen die minder financiële draagkracht hebben (Adriaans, 2009). Als dit niet langer mogelijk is valt de keus veelal op een gemeente die groter in omvang is en meer (zorg)voorzieningen aanbiedt. De woonwensen van ouderen hebben voornamelijk betrekking op appartementen waar een lift in het complex aanwezig is in de goedkope huursector (Adriaans, 2009). Enkele woningcorporaties geven aan dat het weinig zinvol is om te investeren in woonvormen die specifiek op ouderen gericht zijn in dorpen van kleine omvang en een laag voorzieningenniveau.

Demografische krimp kan de indicator *dominantie eigenaar bewoners* beïnvloeden doordat leegstand van woningen en overige gebouwen ontstaat door afname van het aantal huishoudens. Uit paragraaf 2.2.2 blijkt dat leegstand een negatieve invloed op de leefomgeving heeft doordat er verval van de woningen of overige gebouwen optreedt. Vandalisme hangt veelal samen met leegstand. Dit heeft gevolgen voor het imago van een buurt of wijk, de sociale samenhang en (de waargenomen gevoelens van) veiligheid. Eigenaar-bewoners in deze buurten of wijken kunnen besluiten om te gaan verhuizen naar een buurt waar de benoemde punten niet of minder aanwezig zijn waardoor de dominantie van deze groep afneemt.

Een eigenaar-bewoner is vrijwel altijd meer positief in zijn oordeel over de leefomgeving en afname van de dominantie van deze groep kan leiden tot een meer negatieve beoordeling van de leefbaarheid.

Veel *verhuisbewegingen* binnen een bepaalde buurt of wijk kunnen tevens leiden tot een negatief imago van een buurt of wijk, omdat potentiële kopers op de markt de gedachte op kunnen doen dat er “iets mis” is vanwege de vele verhuisbewegingen en kiezen voor een woning in een andere buurt of wijk.

4.1.3 Invloed op indicatoren dimensie woningvoorraad

De invloed van demografische krimp op de indicatoren behorende tot de dimensie woningvoorraad komt naar voren in het *aandeel sociale huurwoningen* en het *type woning* dat na herstructurering of sloop dominant is in krimpgebieden. Het deel van de woningvoorraad dat als minst aantrekkelijk beschouwd wordt en niet voldoende kwaliteit biedt zal als eerste aangepakt worden. De bouwperiode 1940-1959 bijvoorbeeld wordt meer negatief beoordeeld dan andere periodes. Bij sloop van een bepaald deel van woningen uit deze bouwperiode zal de dominantie afnemen en de waardering voor de leefomgeving toenemen (er vanuit gaande dat de overgebleven woningen meer positief beoordeeld werden ten opzichte van woningen uit 1940-1959). Leegstand binnen de koopsector treedt veelal op binnen het goedkope segment. Transformatie van deze woningen is echter financieel moeilijk haalbaar omdat er minder opbrengsten voor gemeenten zijn. Binnen de huursector kan leegstand door daling van het aantal huishoudens leiden tot vermindering van de opbrengsten waarbij het steeds moeilijker wordt investeringen in de leefomgeving te doen. De woningbehoefte in dorps woonmilieus met minder voorzieningen neemt af (met als voornaamste reden een afname in de behoefte aan goedkope en middeldure huur). De behoefte aan wat duurdere huurwoningen neemt volgens Adriaans en Heins (2007) iets toe. Tot 2015 blijft nog behoefte aan woningen in de goedkope koopsector, hetzelfde geldt voor wonen met zorg en middeldure huur. Na deze periode neemt de behoefte aan goedkope koopwoningen in een dorps woonmilieu af. Voornamelijk de behoefte aan wonen met zorg resteert na 2015. De behoefte aan gewone woningen in de huur- en koopsector neemt af in de landelijke perifere woonmilieus en ook in die milieus is er met name behoefte aan wonen met zorg. In trek zijn de landelijke bereikbare woonmilieus en dit zijn dan ook de enige milieus waarin naar alle woningtypen vraag blijft bestaan en waar op de langere termijn een toenemende vraag naar goedkope koop is (Adriaans, 2009).

De *dichtheid* van woningen kan beïnvloed worden door demografische krimp wanneer gekozen wordt voor sloop van een bepaald deel van de woningvoorraad om leegstand en verloedering tegen te gaan.

4.1.4 Invloed op indicatoren dimensie publieke ruimte

Daling van het aantal huishoudens is direct van invloed op de *waarde van de verkochte woningen als de prijzen van woningen naar beneden bijgesteld worden vanwege de afname van de vraag*. Daling van de transactieprijs leidt tot een meer negatieve beoordeling van de leefbaarheid op dit moment en een negatieve verwachting voor de toekomst (zie paragraaf 3.5.1). Probleem is echter dat in de krimpgebieden het aanbod zoveel groter is dan de vraag dat zelfs in het geval dat de prijs naar beneden bijgesteld

wordt de kans klein is dat de woning verkocht gaat worden doordat er maar een geringe vraag is. Dit zal voornamelijk betrekking hebben op de goedkope koop. In deze sector is vooral een structureel overaanbod van woningen en is de kwaliteit van de woning lager. De locatie en de kwaliteit van de woning zijn de bepalende factoren voor welke woningen uit de markt gaan vallen op middellange termijn. Het feit dat een woning niet verkocht wordt heeft onder andere gevolgen voor senioren die in dit geval geen geld hebben om door kunnen stromen naar een seniorencomplex of bijvoorbeeld gezinnen die niet meer door te kunnen stromen naar een grotere woning. Eigenaar-bewoners blijven langer in het eigen dorp wonen. Dit kan leiden tot een bepaalde dynamiek waarbij bijvoorbeeld woningen aangepast worden of particuliere zorgconcepten tot ontwikkeling komen, maar er kan ook verpaupering ontstaan (Adriaans, 2009). Het *aandeel sloop* wordt beïnvloed door demografische krimp wanneer deze leidt tot leegstand van de minst aantrekkelijke woningen en overige gebouwen.

De *geluidsbelasting* wordt indirect beïnvloed. Uit paragraaf 3.5.3 blijkt dat de kans dat een persoon geluidhinder ondervindt grotendeels bepaald wordt door blootstelling aan het geluid van vliegtuigen. Het aantal vluchtbewegingen is van meerdere factoren afhankelijk zoals de inkomensontwikkeling en de internationale handel. De demografische ontwikkelingen zullen waarschijnlijk geen directe invloed hebben op het aantal vluchtbewegingen, maar eerder indirect door bijvoorbeeld de gevolgen van de demografische ontwikkelingen op de arbeidsmarkt en het inkomen dat daarmee samenhangt. Naarmate het inkomen daalt, worden luxe activiteiten zoals vliegen beperkter en dat heeft zijn weerslag op het aantal vluchten dat geboekt wordt. Bij *geluidbelasting* als indicator is het van belang dat het meetbaar is. Lawaai bijvoorbeeld is subjectief en daarom is het van belang een indicator als *geluidbelasting* te gebruiken die met behulp van het aantal decibel meetbaar is.

Demografische krimp heeft een directe invloed op de *groenvoorzieningen* in de buurt wanneer er in krimpgebieden (waar veel aanbod van woningen is, maar niet voldoende vraag) gekozen wordt voor meer ruimte voor de natuur om de leefbaarheid en de aantrekkelijkheid van de gemeente te behouden of te verbeteren. Gemeenten kunnen zich onderscheiden van andere krimp gemeenten door meer ruimte voor groen te maken en wellicht meer inwoners van elders aan te trekken die op zoek zijn naar rust, natuur en ruimte.

4.1.5 Invloed op indicatoren dimensie voorzieningen

De indicatoren *nabijheid van de supermarkt, een bankfiliaal en een groot winkelcentrum* worden voornamelijk beïnvloed door processen als schaalvergroting en toename in de mobiliteit van de burger zoals blijkt uit paragraaf 2.2.2. Demografische krimp heeft invloed op deze indicatoren in het geval dat de voorzieningen zodanig dun gezaaid zijn dat de sociale cohesie beïnvloed wordt. Een supermarkt bijvoorbeeld is een lokale ontmoetingsplek waar mensen dagelijks komen. Krimp kan tevens vertrek van de (beroeps) bevolking versterken wanneer voorzieningen vanwege verminderd draagvlak sluiten (ontstaan van een negatieve spiraal).

Uit paragraaf 3.6.1 blijkt dat voorzieningen als de huisarts en de basisschool belangrijk zijn voor de leefbaarheid op het platteland en goed bereikbaar moeten zijn. Met het oog op de toenemende vergrijzing wordt de lokale huisarts nog belangrijker met name voor de minder mobiele ouderen.

Voor basisscholen in plattelandsgemeenten geldt een lagere opheffingsnorm dan voor gemeenten die in een stedelijke omgeving gelegen zijn. Het verdwijnen van de laatste basisschool in een buurt of dorp zal gevolgen hebben voor de bereikbaarheid. De toestroom van leerlingen neemt de komende jaren sterk af en de opbouw van het personeelsbestand verandert. Volgens Dijkstal en Mans (2009) blijkt dat de kosten die een school maakt het grootste knelpunt is. De financiering wordt gebaseerd op het aantal leerlingen, maar er zijn meerdere vaste lasten zoals onderhoudskosten. Wanneer het aantal leerlingen op een school afneemt dan heeft dit geen effect op de vaste lasten die een school heeft, maar wel op de financiering die gekoppeld is aan het aantal leerlingen. Uit onderzoek is gebleken dat het bedrijfseconomisch omslagpunt voor een school rond de 125 tot 150 leerlingen ligt. In het geval dat een school minder leerlingen heeft, wordt er verlies geleden (Van Dam et al., 2006).

4.1.6 Invloed op indicatoren dimensie veiligheid

Demografische krimp kan indirect invloed hebben op (het gevoel van) veiligheid onder andere door de leegstand van woningen en overige panden. De indicatoren *overlast, vernielingen en verstoring van de openbare orde* kunnen versterkt worden wanneer de leegstand in een buurt toeneemt. Slachtoffers en daders van delicten zijn relatief gezien veelal woonachtig in achterstandswijken met een verouderd en goedkoop woningaanbod, de etnische verscheidenheid is groot en er is sprake van een grote bevolkingsmobiliteit (Van Nimwegen, 2009). Het gevoel van onveiligheid neemt toe naarmate er minder sociale cohesie is zoals blijkt uit paragraaf 3.7.

Inwoners trekken weg uit bepaalde dorpen onder andere vanwege het verdwijnen van (publieke) voorzieningen en vermindering van de arbeidsmogelijkheden waardoor het aantal inwoners verder afneemt en een vicieuze cirkel kan ontstaan. Het is de vraag of dit leidt tot een vermindering van de sociale cohesie of dat deze juist versterkt wordt. Daling van het aantal huishoudens kan samen gaan met een verandering van de samenstelling van de huishoudens in buurt. In het geval dat de sociaaleconomisch sterkere bewoners de buurt verlaten en de zwakste bewoners achterblijven in deze buurten, dan verzwakt de sociale cohesie en de sociale status van een buurt. In het geval dat de sociale status van diegenen die weg trekken uit een buurt niet gelijk is aan de status van diegenen die zich vestigen in de buurt dan heeft dit verandering van de bevolkingssamenstelling tot gevolg. De buurt of wijk is dan ‘sociaal instabiel’ wat kan leiden tot vermindering van de sociale cohesie.

Homogeniteit van de bevolking (bijvoorbeeld naar etniciteit en leefstijl) kan de sociale cohesie juist versterken. Gelijkgestemden zijn geneigd sociale contacten met elkaar te onderhouden en elkaar onderling te steunen. Het kan zijn dat bewoners in een krimpdorp juist meer naar elkaar toe trekken vanwege de gezamenlijke situatie waarin zij zich bevinden (Van Nimwegen, 2009).

Daling van het aantal inwoners en huishoudens leiden er toe dat er minder investeringen gedaan kunnen worden in de openbare ruimte en publieke voorzieningen. Dit beïnvloedt de sociale cohesie op negatieve wijze en daarmee ook de (waargenomen) veiligheid. De indicatoren *geweldsmisdrijven en diefstal uit de auto* worden waarschijnlijk niet beïnvloed door demografische krimp, maar kunnen wel de gevoelens van (on)veiligheid beïnvloeden.

4.2 Meting indicatoren

In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van de gegevens die ontleend worden aan uit de Leefbaarometer. De barometer berekent op basis van (voornamelijk) objectieve registratiegegevens de situatie in de wijk of de buurt. Aan deze berekende leefbaarheidsituatie liggen twee zaken ten grondslag: het woongedrag van de bewoners en hun beleving van de leefbaarheid. Uiteindelijk wordt aan de hand van de indicatoren de leefbaarheidsituatie berekend met als resultaat één eindscore. Door één eindscore is de monitor betrekkelijk ongevoelig voor “toevallig” slechte scores die bijvoorbeeld ontstaan door een fout in de registratie. De Leefbaarometer heeft als meetniveau van de indicatoren zes positie postcodegebieden (6PPC-gebieden). Voordeel van dit lage schaalniveau is dat verschillen tussen buurten onderling waargenomen kunnen worden.

Door de verschillende momentopnames in de tijd te vergelijken ontstaat er een beeld van de ontwikkeling die een gebied met betrekking tot de leefbaarheid doormaakt en kunnen gebieden die aan het afglijden zijn tijdig aan het licht komen. De Leefbaarometer is een geschikt instrument voor dit onderzoek, omdat het een overzicht biedt van de ontwikkeling van de leefbaarheid in de gehele gemeente over de afgelopen tien jaar (metingen in 1998, 2002, 2006 en 2008). Door het lage schaalniveau en het gebruik van de dimensies komt goed naar voren welke buurten en welke dimensies een negatieve beoordeling hebben. Nadeel van het gebruik van 6PPC-gebieden is dat deze vooraf gedefinieerd zijn en niet noodzakelijk overeenkomen met ruimtelijke verdeling van de kwaliteit van de leefomgeving. Bewoners vormen hun eigen grenzen van een buurt, dat hoeft niet gelijk te zijn aan de postcode. Tevens kan het presenteren van gegevens op basis van de 6PPC-gebieden een stigmatiserend effect hebben op de buurt (VROM, 2008).

De ontwikkeling van de leefbaarheid op landelijk niveau schommelt in de periode 1998-2008. Tot 2002 was er in Nederland een verbetering van de leefbaarheid waar te nemen om vervolgens in meerdere regio's terug te keren naar het oude niveau tot aan het jaar 2006. De jaren daarna wordt wederom een verbetering van de leefbaarheid geconstateerd. De schommeling in de periode 2002-2006 kan grotendeels verklaard worden door de ontwikkelingen met betrekking tot de werkloosheid, het aantal geweldsmisdrijven en de overlast in de woonomgeving. Niet alle regio's vertonen deze landelijke ontwikkeling, maar laten over de gehele periode juist een structurele verbetering van de leefbaarheid zien. Over het algemeen heeft er het afgelopen decennium convergentie van de leefbaarheid plaatsgevonden: wijken die slechter beoordeeld werden qua leefbaarheid zijn er in de periode 1998-2008 op vooruit gegaan terwijl een bepaald aantal wijken waar de leefbaarheid positief beoordeeld werd door bewoners er in dezelfde periode op achteruit gegaan zijn. De wijken zijn meer op elkaar gaan lijken met betrekking tot de leefbaarheid.

Een mogelijke verklaring kan gevonden worden in het feit dat de negatieve punten in de wijken waar de leefbaarheid negatief beoordeeld wordt aangepakt worden waardoor de leefbaarheid binnen deze wijken verbeterd. Een zogenaamd waterbedeffect kan mogelijk optreden wanneer de problemen zich (deels) uit deze wijken verplaatsen of verspreiden naar wijken die beter beoordeeld worden qua leefbaarheid (bijvoorbeeld verplaatsing van de overlast veroorzaakt door hangjongeren) (VROM, 2009-B).

De indicatoren behorende bij de dimensies bevolkingssamenstelling (in het bijzonder de ontwikkeling van de werkloosheid) en veiligheid zijn relatief volatiel en hebben een grotere invloed dan overige indicatoren op de ontwikkeling van de landelijke scores. De dimensies woningvoorraad en publieke ruimte bijvoorbeeld veranderen, voornamelijk landelijk gezien, niet zeer sterk van het ene op het andere jaar. Wordt de leefbaarheid op een lager niveau in ogenschouw genomen wordt dan zijn lokale factoren tevens van belang bij de verklaring van het leefbaarheidniveau. Met enkel de verklaringen uit trends op landelijk schaalniveau kan in dat geval niet langer worden volstaan. Opvallend aan de indicatoren behorende tot de dimensie voorzieningen (zie tabel 3.1) is dat er enkel gekeken worden naar de nabijheid van de supermarkt, een bankfiliaal en een groot winkelcentrum. Overige voorzieningen met bijvoorbeeld betrekking tot sport, onderwijs en cultuur worden niet als indicator van de leefbaarheid gebruikt, maar hebben waarschijnlijk wel invloed op de leefbaarheid. Er zijn vele indicatoren die van invloed kunnen zijn op de leefbaarheid. Dit maakt het lastig om factoren uit te sluiten. Ander feit dat opgemerkt dient te worden is dat de bewoners in dorpen veelal al gewend zijn aan een beperkter niveau van de voorzieningen en dat leefbaarheid ook een proces is van gewenning en aanpassing. Een onderdeel van de leefbaarheid, bijvoorbeeld de sluiting van de dorpsschool kan over enkele jaren mogelijk niet meer als een probleem beschouwd worden doordat inwoners een manier hebben gevonden om met dit aspect om te gaan (bijvoorbeeld een schoolbus die de leerlingen naar de school in het nabijgelegen dorp brengt).

Hoofdstuk 5: Gemeentelijke taken

Dit hoofdstuk is nog algemeen van aard en biedt een overzicht van de algemene taken van een gemeente, de taak als beheerder van vastgoed en de taak als beheerder van de leefbaarheid op basis van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning. Er worden twee modellen aangehaald die ingaan op de wijze waarop een wijzing van beleid dat door een gemeente gevoerd wordt tot stand kan komen. Dit hoofdstuk vormt een samen met de hoofdstukken 2 en 3 de theoretische basis van dit onderzoek.

5.1 Algemene taken gemeente

Taken die aan de gemeente toebehoren hebben betrekking op verschillende werkerreinen. De zorg voor voldoende woonruimte is onder andere een belangrijke taak die tot de gemeente behoort. Het bestuur van de gemeente formuleert structuurvisies en bestemmingsplannen. Deze laatste zijn voor de burgers binnen de gemeente belangrijk omdat bestemmingsplannen vastleggen wat er met de grond mag gebeuren. Onder het takenpakket van de gemeente valt tevens het verkeer. De gemeenteraad neemt beslissingen over de aanleg van wegen, parkeerterreinen, woonerven, (voetgangers)tunnels en fietspaden. Op het gebied van onderwijs heeft een gemeente meerdere taken. Het lokale onderwijs wordt bijvoorbeeld bestuurd door de gemeenteraad. Steeds vaker vormen aspecten als gezondheidszorg, cultuur, sport, recreatie en welzijn het werkerrein van de gemeente. De verruiming van de naschoolse opvang en het beheer van een cultureel centrum of een sportpark, het zijn stuk voor stuk zaken waarover de gemeenteraad een besluit neemt. Door middel van de Wet Milieubeheer heeft de gemeente tevens greep op het milieu (BZK, 2010).

5.2 Beheerder van maatschappelijk vastgoed

De portefeuille van gemeenten is veelal omvangrijk en divers qua samenstelling. Ten aanzien van leefbare en vitale wijken en buurten speelt het maatschappelijk vastgoed in de portefeuille een belangrijke rol. Gemeenten zijn verantwoordelijk voor het adequaat en doelmatig huisvesten van allerlei maatschappelijke voorzieningen (Platform Maatschappelijk Vastgoed, 2009). Maatschappelijk vastgoed kan omschreven worden als iedere ruimte die benodigd is voor maatschappelijke voorzieningen en activiteiten. Te denken valt aan voorzieningen op het gebied van onderwijs, zorg en welzijn. De gemeentelijke ambities toegespitst op sociale thema's kunnen door middel van maatschappelijk vastgoed gerealiseerd worden. Met betrekking tot de leefbaarheid gaat het belang verder dan het vastgoed. Leefbaarheid wordt voornamelijk beïnvloed door de activiteiten die plaats vinden. Het vastgoed heeft betekenis voor de leefbaarheid bijvoorbeeld door middel van de uitstraling van een gebouw (Aedes, 2007). Gemeenten worden tegenwoordig extra geconfronteerd met complexe keuzes met betrekking tot het accommodatiebeleid. De huidige economische situatie en de demografische ontwikkelingen leiden ertoe dat er scherp gekeken dient te worden naar de investeringen die gedaan worden. Een afnemend aantal inwoners, de vergrijzing en de ontgroening die in meerdere gemeenten plaatsvindt hebben gevolgen voor de toekomstige vraag naar voorzieningen en de kosten die gepaard gaan met het in stand houden van deze voorzieningen (Van Vught, 2010). Maatschappelijke voorzieningen kosten geld en dit leidt tot een spanningsveld tussen de maatschappelijke doelen die men voor ogen heeft bij de inzet van de voorzieningen en de kosten die met daarmee gepaard gaan.

Binnen de gemeente zijn de verschillende voorzieningen in verscheidene sectoren ondergebracht waardoor de huisvesting en het beheer en de exploitatie op verschillende wijze georganiseerd wordt (Bijsterveld, 2010). Centralisatie wordt beschouwd als een manier om vastgoedinformatie te kunnen bundelen en het inzicht in de portefeuille te vergroten (Twynstra Gudde, 2009).

Meerdere gemeenten staan positief tegenover de samenwerking met marktpartijen onder andere vanwege de expertise op het terrein van vastgoed en de mogelijkheden ten aanzien van financiering die deze partijen te bieden hebben. De kosten en de risico's worden in het geval van samenwerking gereduceerd. Negatieve kanten aan de samenwerking met marktpartijen zijn onder andere de tegengestelde belangen (waarbij marktpartijen te commercieel zijn), het feit dat de gemeente minder inkomsten ontvangt ten gevolge van de samenwerking en de mogelijkheid die marktpartijen hebben om de samenwerking te beëindigen (Platform Maatschappelijk Vastgoed, 2009).

De afgelopen tien jaar is het aantal zogenaamde multifunctionele accommodaties (MFA's) aanzienlijk toegenomen. Door middel van deze MFA's kan het beheer en de exploitatie efficiënter plaatsvinden. Het gaat bij deze accommodaties niet langer om één functie, maar om een totaalpakket van diensten en de onderlinge samenwerking tussen deze diensten. Dit biedt de mogelijkheid om een grotere doelgroep te bereiken. Nadeel van meerdere diensten onder één dak is dat door de onderlinge samenwerking en de afhankelijkheid het gevoel van verantwoordelijkheid voor het geheel in veel gevallen bij geen van allen voldoende aanwezig is. Het is bij een MFA niet direct duidelijk wie er verantwoordelijk is voor het beheer en de exploitatie (Bijsterveld, 2010). De digitale dienstverlening biedt tevens mogelijkheden om bepaalde diensten aan te kunnen blijven bieden, maar tegen lagere kosten (Van Vught, 2010).

5.3 Bewaker van de leefbaarheid

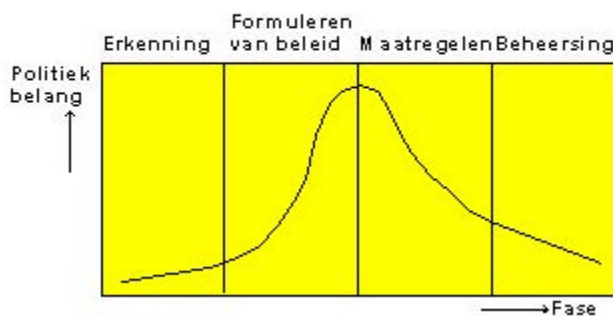
Er zijn negen prestatievelden gedefinieerd in de Wet maatschappelijke ondersteuning waarvan het prestatieveld 'bevorderen van de sociale samenhang in en leefbaarheid van dorpen, wijken en buurten' er één van is. De ruime formulering geeft gemeenten een grote vrijheid ten aanzien van de invulling van dit prestatieveld op lokaal niveau en het stellen van de prioriteiten. Dit laatste punt is van belang, omdat de behoeften tussen gemeenten kunnen verschillen onder andere vanwege verschil in de samenstelling van de bevolking (VWS, 2006). Maatschappelijk vastgoed vormt een belangrijk instrument voor gemeenten bij deze taak ten aanzien van verbetering van de leefbaarheid in buurten, wijken en dorpen (Klaver-de Jong, 2010). Voor de bevordering van de sociale samenhang is naast de inzet van de door de gemeente gefinancierde professionele organisaties de inzet van de bewoners zelf belangrijk. Deze initiatieven (al dan niet zelf geïnitieerd of door de gemeente aangemoedigd) dienen aansluiting te vinden op het gemeentelijke beleid zodat zo goed mogelijk voldaan wordt aan de wensen en behoeften van inwoners. Voor de langere termijn is het veelal voordeliger om oplossingen voor de leefbaarheid te creëren die bruikbaar zijn voor iedereen dan voor enkel specifieke doelgroepen (VWS, 2006).

5.4 Beleidslevenscyclus Winsemius

Op ruimtelijk gebied kan demografische krimp kansen bieden. Hiervoor moet het beleid ten aanzien van de bestemmingsplannen herzien worden (bijvoorbeeld de mogelijkheid om activiteiten te ontwikkelen op het erf) (Adriaans, 2009). In de volgende paragrafen wordt gekeken naar twee modellen die gericht zijn op wijziging van beleid.

Volgens de beleidslevenscyclus ontwikkeld door Winsemius zijn er vier fasen te onderscheiden met betrekking tot beleidsvraagstukken (zie figuur 5.1). In de eerste fase komt de vraag naar voren of er daadwerkelijk sprake is van een probleem. Indien dat inderdaad het geval is dient er in de volgende fase beleid geformuleerd te worden dat een oplossing kan bieden voor het vraagstuk. In de derde fase vindt de uitvoering van het beleid plaats en in de laatste fase staat het beheersen van het probleem dat door het gevoerde beleid onder controle is gebracht (Winsemius, 1986).

Figuur 5.1: Beleidslevenscyclus Winsemius

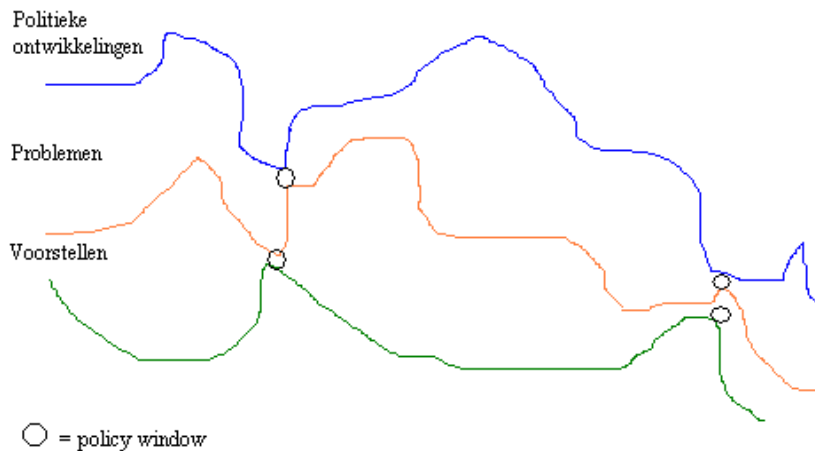
(Bron: NWO, 2010).

Demografische krimp wordt geleidelijk aan zichtbaar binnen een gemeente en het kan zijn dat ten onrechte gedacht wordt dat demografische krimp binnen de eigen grenzen niet aan de orde is, omdat er op dit moment geen afname van de bevolking en/of het aantal huishoudens plaats vindt of wellicht zelfs een lichte toename waargenomen wordt.

5.5 Stromenmodel Kingdon

Kingdon verwerpt het gefaseerde besluitvormingsproces (Schönau, 2007). In het model van Kingdon worden er drie stromen onderscheiden: beleidsproblemen, beleidsvoorstellen en de nationale politiek. Deze stromen ontwikkelen zich relatief onafhankelijk van elkaar. Op bepaalde momenten in de tijd kan de situatie ontstaan dat deze drie stromen samenkomen (zogenaamde policy windows, zie figuur 5.2). Deze momenten doen zich voor bijvoorbeeld wanneer in de media een probleem plotseling enorm in de belangstelling staat of in het geval dat er een nieuwe regering aantreedt (Van Gestel, De Beer, Van der Meer, 2009).

Figuur 5.2: Stromenmodel Kingdon

(Bron: eigen bewerking gebaseerd op Schönau, 2007).

De verbinding van bepaalde problemen en oplossingen in een bepaalde politieke context kan in dat geval de aanzet geven tot verandering van het beleid. De policy windows doen zich echter niet geregeld voor en de momenten zijn van korte duur. Wanneer een kans gemist wordt, kan er veel tijd verstrijken voordat een nieuwe kans zich aandient. Opening van deze windows is niet willekeurig. Er moet sprake zijn van een urgent probleem of een wijziging in de politieke situatie (zoals de vorming van een nieuw kabinet dat op moment van schrijven zeer actueel is. De koppeling tussen de problemen, voorstellen en politiek vereist beleidsentrepreneurs die voldoende ervaring in het beleidsveld opgedaan hebben (herkennen van de opening) en over goede onderhandelingsvaardigheden beschikken (Van Gestel et al., 2009). Een entrepreneur kan aan een proces een krachtige impuls geven door op een politiek gunstig moment een plan te presenteren dat de oplossing moet gaan bieden voor een (acuut) probleem (Schönau, 2007). Kingdon wijst tevens op een zogenaamd spillover-effect. Een onderwerp dat te vergelijken is met een onderwerp waar zich een opening van de policy window voorgedaan heeft, heeft in dat geval een grotere kans op een verbinding van de drie stromen (Van Gestel et al., 2009).

5.6 Verwachtingen empirisch onderzoek

Op basis van het theoretisch kader is de verwachting dat het voorzieningenniveau als een belangrijk onderdeel van de leefbaarheid beschouwd wordt door betrokken actoren binnen de casestudy. In het licht van de demografische krimp zal het oordeel van bewoners over deze dimensie steeds meer negatief worden naar verwachting. De gemeente zal waarschijnlijk meer positief zijn over de ontwikkelingen, omdat zij anders negatief over hun eigen beleidvoering zijn. Met betrekking tot de ontwikkeling van beleid wordt verwacht dat het stromenmodel van Kingdon niet aan de orde zal zijn. Demografische krimp is al langere tijd onder de aandacht en de gemeente is gelegen in Oost-Groningen, een regio die bestempeld wordt als krimpregio. Er is dus geen sprake van een mediahype waardoor een policy window ontstaat, maar eerder van bewustwording van een probleem zoals dat naar voren komt in het model van Winsemius.

De verwachting (op basis van het huidige beleid van de gemeente Bellingwedde en het huidige welzijnsvoorzieningenniveau weergegeven in bijlage A) voor het spanningsveld tussen de twee rollen van de gemeente is dat de spanning alleen maar toe zal gaan nemen. De financiële middelen zijn beperkter en waarschijnlijk zullen enkele voorzieningen gaan verdwijnen. De gemeente zal als bewaker van de leefbaarheid de afweging moeten maken tussen noodzakelijke basisvoorzieningen die behouden dienen te worden en voorzieningen die moeten verdwijnen of wellicht samengevoegd kunnen worden.

De Leefbaarometer kent een zeer beperkt aantal indicatoren toe aan de dimensie voorzieningen (zie tabel 3.1). De verwachting is dat de uitkomst van de interviews met betrekking tot deze dimensie zal verschillen van de uitkomsten van de barometer, omdat het voorzieningenniveau veel meer aspecten omvat dan in de barometer opgenomen wordt.

De hypothesen zijn samengevat als volgt:

Eerste hypothese: voorzieningenniveau is het belangrijkste onderdeel van de leefbaarheid volgens de betrokken actoren.

Tweede hypothese: spanningsveld tussen de twee rollen van de gemeente zal toe gaan nemen (beïnvloed door demografische krimp).

Derde hypothese: uitkomsten Leefbaarometer zullen verschillen met de uitkomsten van de interviews door de beperkte omvang van de indicatoren behorende tot de dimensie voorzieningenniveau.

Deze drie hypothesen worden getoetst aan de uitkomsten van de interviews. De tweede hypothese wordt tevens getoetst aan de bevindingen in de casestudy.

Hoofdstuk 6: Leefbaarheid en spanningsveld gemeente Bellingwedde

In dit hoofdstuk wordt de casestudy Bellingwedde behandeld. Onderzocht wordt hoe de leefbaarheid zich in de afgelopen jaren heeft ontwikkeld en op welke wijze de rollen van de gemeente als vastgoedbeheerder en bewaker van de leefbaarheid zich tot elkaar verhouden binnen deze gemeente. Ten eerste wordt het onderzoeksgebied uiteen gezet. Vervolgens worden de uitkomsten van de Leefbaarometer geanalyseerd en wordt een specifieke dimensie van de leefbaarheid (welke het meest negatief beoordeeld wordt) nader onderzocht. Daarbij wordt gekeken naar het huidige beleid dat de gemeente ten aanzien van deze dimensie voert, het spanningsveld binnen de gemeente Bellingwedde en er worden kwalitatieve gegevens verzameld met betrekking tot de leefbaarheid, de nader te onderzoeken dimensie en de rol van de gemeente

6.1 Onderzoeksgebied

De plattelandsgemeente Bellingwedde vormt de casestudy in dit onderzoek. De gemeente is gelegen in Oost-Groningen, een regio waar demografische krimp nu aan de orde is. Onderstaande figuur geeft de ligging van de gemeente Bellingwedde in de provincie Groningen weer:

Figuur 6.1: Gemeenten in de provincie Groningen

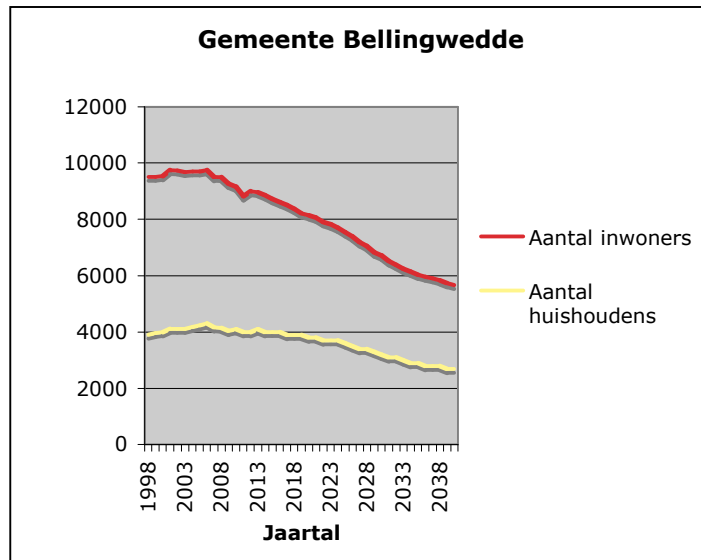

(Bron: Provincie Groningen, 2010).

De gemeente is in 1968 ontstaan door samenvoeging van de toenmalige gemeenten Bellingwolde en Wedde en heeft acht dorpen binnen haar grenzen (Gemeente Bellingwedde, 2009). Het inwoneraantal op 1 januari 2009 bedroeg 9270.

Deze gemeente is geschikt als casestudy vanwege het feit dat de gemeente in een regio gelegen is waar demografische krimp een actuele ontwikkeling is en de gemeente in de categorie niet-stedelijk valt.

Figuur 6.2: Ontwikkeling werkelijk en verwacht aantal inwoners en aantal huishoudens in de gemeente Bellingwedde in de periode 1998-2040

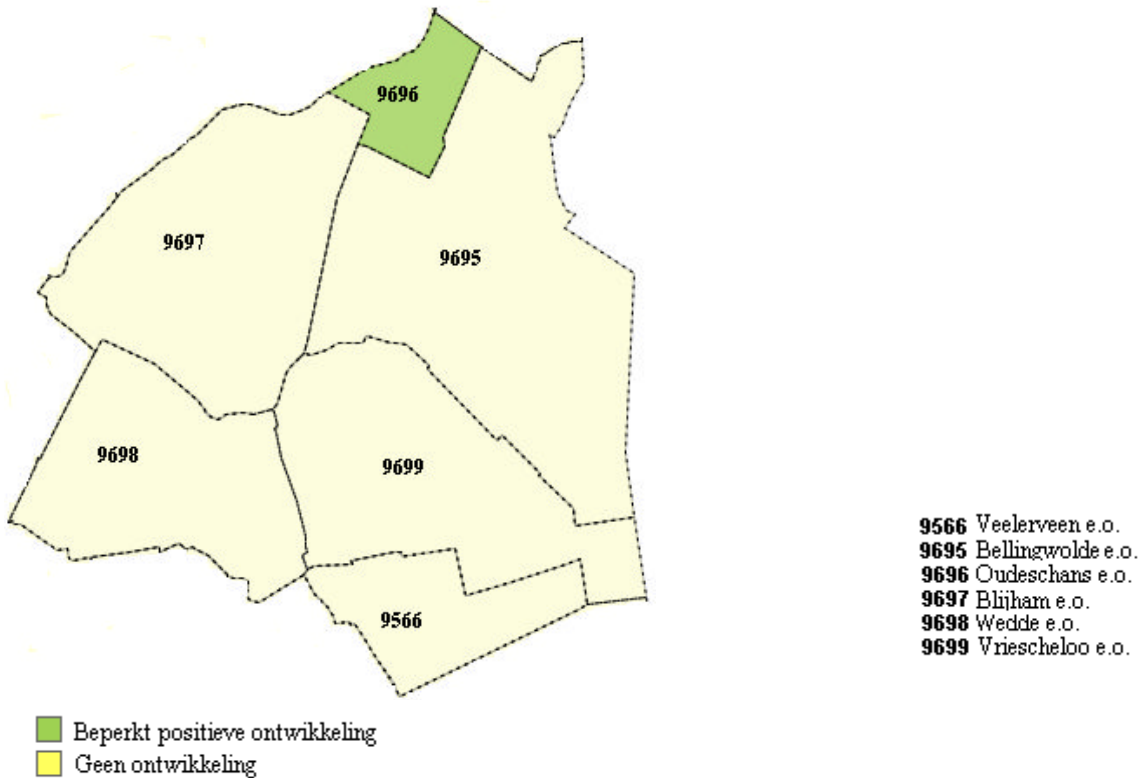
(Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek, 2009-A-B-C).

Figuur 6.2 laat de ontwikkeling van het totaal aantal inwoners en het totaal aantal huishoudens over de afgelopen tien jaar zien en geeft de prognose tot 2040 in de gemeente Bellingwedde weer. De gemeente krijgt naar verwachting te maken met een behoorlijke afname van het aantal inwoners. In 1998 waren er 9500 inwoners, in 2012 8996 en na dit jaar neemt het aantal inwoners enkel nog af. In 2040 is de verwachting dat het aantal is afgenomen naar 5667 inwoners. Het aantal huishoudens stijgt licht van 3919 huishoudens in 1998 tot 4299 in 2006, daarna neemt dit aantal af tot 2700 huishoudens in 2040 volgens de prognose van het Centraal Bureau voor de Statistiek (2009-C).

6.2 Uitkomsten Leefbaarometer

In dit onderzoek wordt er voor gekozen de ontwikkeling van de leefbaarheid eerst op het niveau van de viercijferige postcode te onderzoeken met behulp van de Leefbaarometer. Binnen de twee postcodegebieden die zich in de afgelopen jaren (periode 1998-2008) het meest negatief ontwikkeld hebben wordt er vervolgens gezocht naar het dorp dat zich in dezelfde periode binnen deze twee gebieden het meest negatief ontwikkeld heeft met betrekking tot een onderliggende dimensie van de leefbaarheid. Dit resulteert in één dorp per beide (minst positief ontwikkelde) postcodegebieden die de basis vormen van meer intensief onderzoek naar de leefbaarheid (zie paragraaf 6.2.2). Op basis van de postcode zijn er zes gebieden te onderscheiden binnen de gemeente Bellingwedde: 9566, 9695, 9696, 9697, 9698 en 9699. Het enige postcodegebied dat een licht positieve ontwikkeling laat zien van de leefbaarheid in totaal is het postcodegebied 9696 (zie figuur 3), de overige gebieden laten geen ontwikkeling van de leefbaarheid in totaal zien.

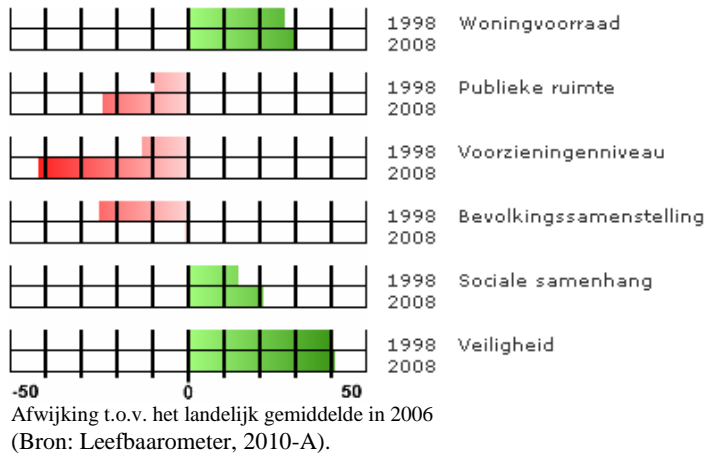
Figuur 6.3: Ontwikkeling leefbaarheid per postcodegebied in de gemeente Bellingwedde in de periode 1998-2008

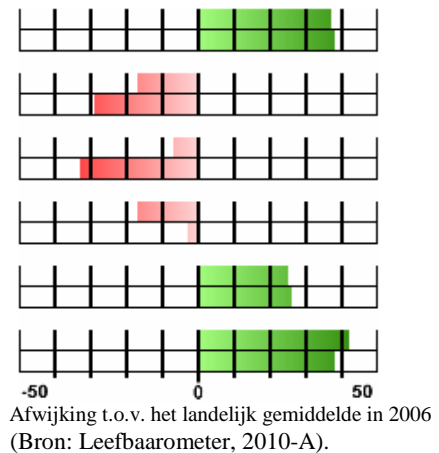
(Bron: Leefbaarometer, 2010-A).

Wanneer er gekeken wordt naar de onderliggende dimensies van leefbaarheid zijn er wel duidelijke ontwikkelingen waar te nemen zoals blijkt uit figuur 4 tot en met 9.

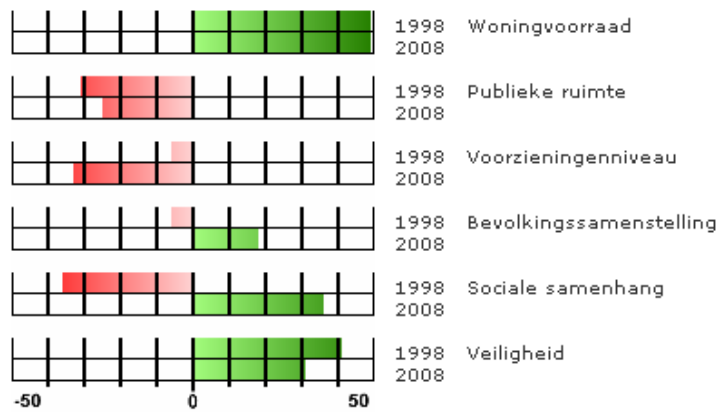
Figuur 6.4: Ontwikkeling postcodegebied 9566 in de periode 1998-2008

Figuur 6.5: Ontwikkeling postcodegebied 9695 in de periode 1998-2008

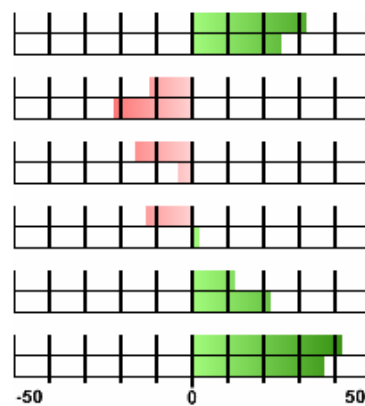

*Figuur 6.6:
Ontwikkeling postcodegebied 9696
in de periode 1998-2008*

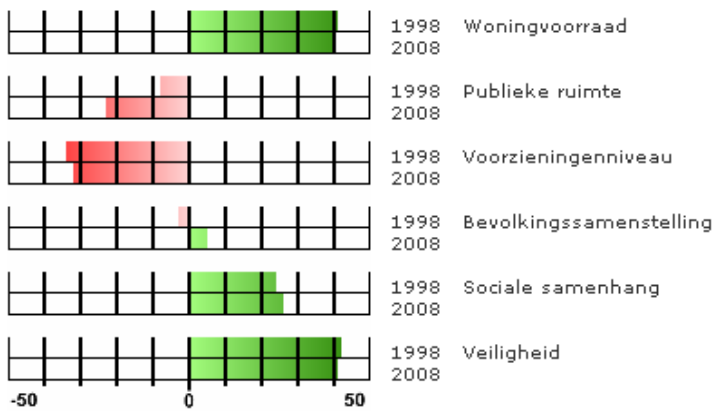
Afwijking t.o.v. het landelijk gemiddelde in 2006
(Bron: Leefbaarometer, 2010-A).

*Figuur 6.7:
Ontwikkeling postcodegebied 9697
in de periode 1998-2008*

Afwijking t.o.v. het landelijk gemiddelde in 2006
(Bron: Leefbaarometer, 2010-A).

*Figuur 6.8:
Ontwikkeling postcodegebied 9698
in de periode 1998-2008*

Afwijking t.o.v. het landelijk gemiddelde in 2006
(Bron: Leefbaarometer, 2010-A).

*Figuur 6.9:
Ontwikkeling postcodegebied 9699
in de periode 1998-2008*

Afwijking t.o.v. het landelijk gemiddelde in 2006
(Bron: Leefbaarometer, 2010-A).

De dimensies publieke ruimte en voorzieningenniveau laten in ieder postcodegebied een negatieve beoordeling zien ten opzichte van het landelijke gemiddelde in 2006 over de periode 1998-2008. De dimensie bevolkingssamenstelling is in 1998 in alle zes gebieden negatief beoordeeld, maar gekeken naar 2008 is er een minder negatieve of zelfs positief oordeel in ieder postcodegebied. In het postcodegebied 9696 wordt de dimensie sociale samenhang negatief beoordeeld in 1998, maar het oordeel over deze dimensie is tien jaar later aanzienlijk positiever. In dit onderzoek wordt een keuze gemaakt voor één van de onderliggende dimensies van leefbaarheid waar dieper onderzoek naar gedaan zal worden. Uit de figuren 6.4 t/m 6.9 blijkt dat de dimensie voorzieningenniveau in vier van de zes gebieden zich meer negatief heeft ontwikkeld in 2008 ten opzichte van eerdere jaren. In vijf van de zes gebieden liggen de waarden behorende tot deze dimensie tussen de -30 en -41 in 2008. De waarden die tot de dimensie publieke ruimte behoren wijken minder af ten opzichte van het landelijke gemiddelde in 2006.

Deze waarden liggen namelijk tussen de -20 en de -30 in 2008. De ontwikkeling in het oordeel betreffende het voorzieningenniveau is sterker dan de ontwikkeling van de dimensie publieke ruimte in de periode 1998-2008. Bijvoorbeeld in de postcodegebieden 9695 en 9696 waar de waarden van -7 in 1998 naar -32 in 2008 zijn gegaan. De verschillen tussen de waarden in 1998 en 2008 zijn kleiner voor de dimensie publieke ruimte dan dit voor de dimensie voorzieningenniveau het geval is. Het voorzieningenniveau in de gemeente Bellingwedde zal nader onderzocht worden om te trachten de achtergrond van deze sterke negatieve ontwikkeling in het oordeel in kaart te brengen. Vanwege het feit dat de Leefbaarometer maar een beperkt aantal indicatoren kent voor de dimensie voorzieningenniveau, wordt er in dit onderzoek aanvullend gekeken naar de welzijnsaccommodaties in Bellingwedde. Deze accommodaties vormen een belangrijk onderdeel van de leefbaarheid (zie tevens paragraaf 3.6).

6.3 Welzijnsaccommodaties in de gemeente Bellingwedde

Binnen de gemeente Bellingwedde zijn meerdere welzijnsaccommodaties aanwezig. Bijlage A geeft een overzicht weer van de welzijnsaccommodaties die aanwezig zijn binnen de gemeente Bellingwedde. Opvallend aan het overzicht van de welzijnsaccommodaties is het aantal basisscholen. Binnen de gemeente Bellingwedde zijn namelijk tien basisscholen, waarvan vier van de tien binnen één plaats (Bellingwolde). Twee van de tien basisscholen zijn gelegen binnen een MFA. Het aantal sportaccommodaties is tevens omvangrijk. Met betrekking tot de rol van de gemeente zijn er drie accommodaties die de gemeente beheert. Voor zestien van de in totaal 73 accommodaties (WMO-loketten meegerekend) geldt dat de gemeente faciliteert.

6.3.1 Huidig beleid welzijnsaccommodaties gemeente Bellingwedde

Binnen de gemeente Bellingwedde bevinden zich meerdere welzijnsaccommodaties waarvoor diverse beheer- en onderhoudsconstructies van kracht zijn. Enkele accommodaties functioneren volledig zelfstandig waarbij de rol voor de gemeente beperkt is tot het faciliteren van bepaalde zaken, maar aan de andere kant zijn er tevens gebouwen die geheel in het beheer van de gemeente zijn zoals blijkt uit tabel 1. Uit de Notitie Beleidsrichting Welzijnsaccommodaties Bellingwedde (Schroot, 2004) blijkt dat om te voorkomen dat inwoners minder zelfstandig worden of in een achterstandspositie geraken het lokaal sociaal beleid vergroting van de ontplooiingsmogelijkheden van inwoners en het stimuleren van zelfredzaamheid en maatschappelijke participatie tot doel heeft. De gemeente voelt zich daarmee verantwoordelijk voor vier functies: ontmoeting, opvang, ontplooiing en ontspanning. Voorwaarde bij deze functies is dat deze voor iedereen beschikbaar en toegankelijk zijn en zich richten op verbetering van de leefbaarheid voor een buurt of dorp. Voornamelijk kwetsbare groepen (kinderen tot 12 jaar, minder mobiele ouderen boven de 65 jaar en gehandicapten) dienen te worden bereikt met dit lokaal sociaal beleid.

De gemeente heeft drie verschillende verantwoordelijkheden in het kader van het lokaal sociaal beleid:

- *voorwaarden scheppen voor zowel de preventiefunctie als de kortdurende en langdurige interventies.* Binnen de gemeente zijn verscheidene zorginstellingen en (para) medici actief waarbij de financiering afkomstig is van zorgverzekeraars en de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten. De rol van de gemeente blijft beperkt tot het scheppen van voorwaarden voornamelijk in het ruimtelijk beleid. De gemeenten stimuleert tevens het aanbod van maatschappelijk gewenste commerciële voorzieningen waarbij de exploitatie gefinancierd wordt door de eigen inkomsten of bijdragen van derden (waaronder overheden). Voorbeeld van een dergelijke voorziening is een particuliere sportvoorziening zoals een sportschool.
- *het in stand houden van de basisvoorzieningen in het kader van de doelstelling gericht op bevordering van de sociale samenhang en de preventiefunctie, zowel voor het algemeen publiek als gericht op bepaalde risicogroepen.* Het gaat hierbij om laagdrempelige basisvoorzieningen die toegankelijk zijn voor het algemene publiek en die ten goede komen aan brede groepen. De gemeente levert in dit geval een financiële bijdrage of is eigenaar van de welzijnsaccommodatie. Peuterspeelzalen, scholen, MFA's, sportaccommodaties en de bibliotheek zijn voorzieningen die vanuit de doelstelling sociale samenhang en de algemene preventiefunctie in stand worden gehouden door de gemeente. Er zijn tevens voorzieningen die vanwege de gerichte preventiefunctie voor risicogroepen in stand worden gehouden, namelijk centra voor jongerenwerk, sociaal-cultureel werk en Steunsteet.
- *subsidiëren van activiteiten voor doelgroepen in het kader van kortdurende en langdurige interventies.* Het betreft hier de zorg voor specifieke achterstandsgroepen. De gemeente faciliteert niet, maar subsidieert vraaggericht en rekent af op basis van prestaties. Het gaat om subsidiëring van activiteiten binnen de accommodaties die ofwel door de gemeente in stand gehouden worden ofwel door derden, waarbij de gemeente een voorwaardenscheppende rol speelt.

De gemeente is opgedeeld in vier kernen ten behoeve van het accommodatiebeleid: Bellingwolde/ Rhederburg, Blijham, Vriescheloo/Veelerveen en Wedde. De kernen en buurtschappen zijn onderling slecht verbonden waardoor in het bijzonder de kwetsbare groepen die minder mobiel zijn hier hinder van ondervinden. Het doel van het huidige accommodatiebeleid van de gemeente Bellingwedde is te komen tot een kwalitatief voldoende aanbod van fysiek en maatschappelijk bereikbare ruimte voor maatschappelijk gewenste activiteiten. De gemeente wil zoveel mogelijk basisvoorzieningen in juridisch eigendom hebben dan wel substantieel subsidiëren of haar invloed op de markt uitoefenen. De gemeente wil tevens haar grip op de wijze van exploitatie en onderhoud van de basisaccommodaties niet verliezen. Het beheer en de exploitatie dienen in alle gevallen overgelaten of overgedragen te worden aan derden, waarbij de voorkeur wordt gegeven aan een vereniging of aan een stichting.

Met betrekking tot de overdracht van de beheers- en onderhoudstaken wordt gestreefd naar een uniforme regeling. Er komt een duidelijke afbakening tussen de verantwoordelijkheden van de gemeente en de verantwoordelijkheden van de huurders/beheerders. De kwaliteit van het onderhoud wordt gewaarborgd door middel van een meerjarenonderhoudsplan per accommodatie. Zoveel mogelijk multifunctioneel gebruik van iedere welzijnsaccommodatie is het streven. Reden hiervoor is het bewerkstelligen van een meer efficiënt gebruik van de bestaande accommodaties en het verminderen van de kosten met betrekking tot beheer en onderhoud. Qua investeringen zal worden gestreefd naar een budgettair neutrale operatie. Bezuiniging op beheers- en onderhoudskosten dient tot voort te komen uit inkrimpen van het aantal welzijnsaccommodaties, wegwerken van overcapaciteit en waar mogelijk opheffing van onrendabele onderbezetting (Schroot, 2004).

Zoals gebleken is uit hoofdstuk 5 heeft de gemeente een rol als bewaker van de leefbaarheid op basis van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning. Door de demografische ontwikkelingen (zie figuur 6.2) ontstaat een spanningsveld tussen deze rol en de verantwoordelijkheden zoals deze voortvloeien uit de Notitie Beleidsrichting Welzijnsaccommodaties Bellingwedde (Schroot, 2004).

6.3.2 Spanningsveld Bellingwedde

Binnen de gemeente Bellingwedde neemt het inwoneraantal en het aantal huishoudens af. De taken van de gemeente blijven echter gelijk, maar de financiële middelen zijn kleiner. De prognose voor de demografische ontwikkelingen (zie figuur 6.2) laat zien dat het inwoner- en huishoudenaantal de komende jaren nog verder af zal gaan nemen. Voor de gemeente zijn er minder inkomsten uit bijvoorbeeld nieuwbouw, maar hogere kosten onder andere op basis van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning door de toenemende vergrijzing. Daarnaast heeft de gemeente zorg voor de leefbaarheid, hetgeen bepaalde investeringen vereist (zoals onderhoud van de accommodaties). Deze paragraaf gaat in op de huidige welzijnsaccommodaties binnen de gemeente en onderzocht wordt waar mogelijkheden voor de gemeente liggen om het spanningsveld tussen de twee rollen.

Met betrekking tot de welzijnsaccommodaties valt op dat er tien basisscholen binnen deze gemeente zijn (zie bijlage A). De gemeente draagt bij aan onderhoud en bij eventuele uitbreidingen. Uit de literatuur is gebleken dat een school van invloed is op de leefbaarheid in een dorp, omdat het een ontmoetingsplek is. Voor jonge gezinnen kan een dorp meer aantrekkelijk zijn als woonplaats in het geval dat er een basisschool aanwezig is. De kwaliteit van het onderwijs is echter belangrijker dan de kwantiteit (BZK, 2009). Het aantal leerlingen op de basisscholen in de gemeente Bellingwedde neemt nu al af. De vaste lasten zoals onderhoud blijven gelijk, waardoor het spanningsveld voor de gemeente als bewaker van de leefbaarheid en beheerder van vastgoed groter wordt (deze waarneming bevestigt de twee hypothese zoals geformuleerd in paragraaf 5.6).

Een mogelijke oplossing die kan leiden tot verkleining van dit spanningsveld zou het samenvoegen van enkele kleine basisscholen zijn in een grotere accommodatie gelegen op een centrale locatie (onder de voorwaarde dat de kwaliteit van het onderwijs voldoende blijft). Dit brengt mogelijk wel problemen met vervoer teweeg. Vanuit de gemeente zou dan gekeken moeten worden naar de mogelijkheid van het aanbieden van een schoolbus die de kinderen van en naar school brengt. Mogelijkheid is dat deze bus buiten schooltijden ingezet kan worden als een soort van regiotaxi voor de minder mobiele inwoners (met het oog op de vergrijzing).

De nieuwe accommodatie vergt echter een forse investering van de gemeente. De bestaande schoolgebouwen (die samengevoegd gaan worden) kunnen mogelijk verkocht worden om op deze wijze gedeeltelijk de nieuwbouw te kunnen financieren. Tevens kan gekeken worden of de nieuwe grotere school een multifunctionele accommodatie (MFA) kan worden waardoor het beheer en de exploitatie efficiënter kan. Een MFA biedt mogelijkheden voor de toenemende vraag naar zorg door de vergrijzing binnen de gemeente (herbergen van diensten die zorg leveren in de MFA). Wat betekent sluiting van de scholen en een nieuwe accommodatie, mogelijk een MFA, voor de leefbaarheid binnen de dorpen? De scholen zijn zoals benoemd een ontmoetingsplek en vervoer van de kinderen met een schoolbus zou die functie voor de ouders wegnemen. De gemeente moet echter de lange termijn visie voor ogen houden. Uit de literatuur is gebleken dat jongeren voornamelijk uit de randgebieden wegtrekken om verschillende redenen (werk, studie, etc.). Er worden minder kinderen geboren en de leeftijdsverwachting van ouderen neemt toe. Het aantal leerlingen op de scholen zal dus alleen nog maar meer af gaan nemen. Door de vergrijzing nemen de kosten op basis van de WMO juist toe. De inkomsten van de gemeente bijvoorbeeld uit nieuwbouw zullen steeds minder worden waardoor met minder financiële middelen de leefbaarheid bewaakt moet worden (voor alle inwoners). De gemeente Bellingwedde wordt aanbevolen om scholen in de kleinere dorpen als Veelerveen te sluiten en te investeren in een MFA (op een centrale locatie) waarbij meteen ingespeeld gaat worden op de toenemende vraag naar zorg. Een dergelijke aanpassing vereist gewenning van de inwoners, maar biedt op de langere termijn de beste oplossing met het oog op de demografische ontwikkelingen (minder kinderen/meer ouderen) en de kosten (minder inkomsten, toename op basis van WMO). Voorwaarde is dat de MFA goed bereikbaar is voor de minder mobiele inwoners. Nader onderzoek zal gedaan moeten worden naar de wens voor een schoolbus. Het is natuurlijk ook mogelijk dat ouders onderling bepaalde afspraken met elkaar maken over het halen en brengen van de kinderen. Tevens zijn afstanden binnen de gemeente zijn van die omvang dat een nieuwe school/ MFA op een centrale plaats voor de inwoners van de dorpen waar de scholen gesloten per fiets zeer goed bereikbaar zijn.

Blijft de vraag wat dit betekent voor de leefbaarheid. Doordat de leerlingen (waarschijnlijk) wel blijven wonen in het dorp blijft het feit dat de kinderen buiten schooltijden levendigheid brengen in de dorpen. De ontmoetingsplek voor ouders verdwijnt alleen in het geval dat een schoolbus ingezet zou worden.

De Steunstees en de dorps- en buurthuizen die binnen de dorpen gelegen zijn bieden tevens ontmoetingsplaatsen voor inwoners, maar wellicht ligt de drempel hoger om deze te bezoeken (het naar school brengen van de kinderen is laagdrempelig, regelmatig en het contact is veelal gemakkelijk gelegd). Voor omwonenden van basisscholen (die overdag thuis zijn) betekent het wel dat de levendigheid die de kinderen brengen onder schooltijd verdwijnt. De gemeente kan de inwoners stimuleren om zelf meer verantwoordelijkheid te nemen met betrekking tot de leefbaarheid om op deze wijze tevens de sociale cohesie te vergroten. Voor de kinderen zelf biedt een nieuwe grotere school mogelijkheden om nieuwe contacten te leggen met kinderen uit de nabije dorpen. Er wordt in geval van sluiting gekozen voor de vastgoedkant van het spanningsveld en niet voor de leefbaarheid. De verwachting is echter dat de leefbaarheid maar minimaal beïnvloed wordt doordat de kinderen (waarschijnlijk) wel blijven wonen in het eigen dorp. De directe ontmoetingsplek is wel weg, maar daar ligt ook een stukje eigen verantwoordelijkheid van de inwoners zelf om contacten te leggen door bijvoorbeeld naar een dorps huis te gaan. De gemeente kan zoals benoemd inwoners stimuleren om meer eigen verantwoordelijkheid te nemen met betrekking tot de leefbaarheid.

Ander aspect dat opvallend is aan de huidige welzijnsaccommodaties is de hoeveelheid sportaccommodaties (zie bijlage A). De sportparken en de tennisbanen bijvoorbeeld worden onderhouden door de gemeente. Uit de literatuur is gebleken dat het aantal sportvoorzieningen dat aanwezig is in een buurt niet bijdraagt aan een positief of negatief oordeel over de buurt (zie paragraaf 3.6.4). Om het spanningsveld met betrekking tot de kosten te verkleinen kan ervoor gekozen worden alleen de sportparken en tennisbanen in de twee grootste plaatsen (Bellingwolde en Blijham) in onderhoud van de gemeente te behouden en de overige parken af te stoten. Met het oog op de ontgroening wordt aanbevolen om tevens kritisch te kijken naar het aantal speeltuinen en speelweiden (gemeente beheert dit samen met verengingen, dorpsraden en dergelijke, de gemeente is eindverantwoordelijk). Binnen Bellingwolde bijvoorbeeld zijn vijf van dergelijke voorzieningen, terwijl dit er in Blijham twee zijn en in de dorpen Veelerveen, Wedde, Oudeschans en Vriescheloo is maar één speeltuin die door de gemeente en partners onderhouden wordt. Uit paragraaf 3.6.4 bleek dat voorzieningen gericht op jongeren net als sportaccommodaties niet van invloed zijn op het totaaloordeel van de buurt. Afstoten van enkele speeltuinen in Bellingwolde zou dus in theorie geen invloed hebben op de leefbaarheid, maar wel verkleining van het spanningsveld tot gevolg hebben (besparing kosten).

6.4 Opvattingen betrokken actoren en experts

In het kader van dit onderzoek zijn interviews afgenomen met betrokken actoren en is de mening van experts gevraagd met betrekking tot demografische krimp en leefbaarheid. Interviews zijn afgenomen met betrokken actoren uit drie dorpen: Bellingwolde, Blijham en Veelerveen. De inwoneraantallen en oordelen over de leefbaarheid ontwikkelingen zich relatief gezien het meest negatief in de dorpen Bellingwolde en Veelerveen. In Blijham heeft het oordeel over het voorzieningenniveau zich juist meer positief ontwikkeld in de periode 1998-2008 en wijkt nu als enig postcodegebied in de gemeente maar licht af van het landelijke gemiddelde in 2006 (zie figuur 6.7).

De betrokken actoren zijn leden van de dorpsraden, medewerkers van Steunstees en eigenaren van een dorpshuis. Veelerveen beschikt niet over een dorpsraad en daar is gekozen voor een interview met de voorzitter van het Plaatselijk Belang. De coördinator afdeling samenlevingszaken en een beleidsmedewerker van de afdeling ruimtelijke zaken bij de gemeente Bellingwedde en externe adviseurs vallen onder de noemer experts. Er is gekozen voor deze actoren en experts vanwege hun binding met de maatschappij.

De dorpsraden, Steunstees, dorpshuizen en Plaatselijk Belang vangen veel informatie op van wat er leeft onder de bewoners en wat er speelt in de dorpen op het gebied van de leefbaarheid. Tevens hebben deze actoren inzicht in de rol van de gemeente. Op deze wijze kan er informatie verzameld worden uit verschillende invalshoeken. De vragenlijst is gebaseerd op de verwachtingen zoals deze geformuleerd zijn in paragraaf 5.6 en is aan dit onderzoek toegevoegd als bijlage B. Kritische kanttekening bij de uitkomsten van de interviews is het feit dat de mening van de medewerkers bij de gemeente gekleurd is. Medewerkers zullen waarschijnlijk niet zeer kritisch zijn met betrekking tot het beleid zoals dat gevoerd wordt binnen de gemeente (zoals eerder ook gesteld bij de eerste hypothese, paragraaf 5.6). Voor de betrokken actoren gaat tevens op dat zij waarschijnlijk niet zeer negatief zullen zijn over hun eigen dorp.

Uit de interviews komt met betrekking tot de leefbaarheid in de drie dorpen voornamelijk naar voren dat het aantal kinderen afneemt. Dit wordt opgemerkt doordat er minder leerlingen op de basisscholen zitten. Er zijn veel speelplaatsen (zie tevens bijlage A), maar minder jeugd die er gebruik van maakt (dit sluit aan bij de aanbeveling zoals die gedaan is in de vorige paragraaf: afstoten van enkele speeltuinen). Tevens wordt aangegeven dat er minder belangstelling van de jeugd is voor activiteiten die speciaal voor deze doelgroep georganiseerd worden. Opvallend gegeven is dat het aandeel gezinnen met kinderen behoort tot de dimensie sociale samenhang (zie tabel 3.1). De afname van het aantal voorzieningen wordt tevens genoemd door meerdere respondenten, maar men koppelt de leefbaarheid voornamelijk aan het aantal kinderen. Dit komt niet overeen met de verwachting zoals deze geformuleerd is in paragraaf 5.6 (dat het voorzieningenniveau naar verwachting wordt gezien als het meest belangrijke onderdeel van de leefbaarheid).

De meningen zijn verdeeld over de uitkomst van leefbaarometer dat de dimensies publieke ruimte en voorzieningenniveau in ieder postcodegebied negatief beoordeeld worden. Enerzijds wordt door de gemeente onderstreept dat er in de periode 1998 tot ongeveer 2007 te weinig geïnvesteerd is in bepaalde voorzieningen die samenhangen met de leefbaarheid (reden is een “politiek verhaal”, prioriteit werd gegeven aan andere projecten). Na deze periode is er vanuit de gemeente meer actie ondernomen en is er bijvoorbeeld in Veelerveen een dorpshuis gerealiseerd. Een medewerker die sinds de periode vanaf 2008 werkzaam is binnen de gemeente stelt dat de gemeente juist erg actief is met betrekking tot de leefbaarheid. Zo is bijvoorbeeld het Beheer Openbare Ruimte (BOR) door middel van gesprekken met actoren binnen de dorpen goed vormgegeven en ingebed in de gemeentelijke – en bestuurlijke organisatie. Overige gesprekken brachten naar voren dat het voorzieningenniveau op zich best goed is binnen de gemeente.

De beoordeling van de leefbaarheid anno 2010 verschilt tussen de drie onderzochte dorpen. Voor Blijham geldt dat de meningen uiteen lopen van matig positief tot positief. De uitkomsten van de Leefbaarometer toonden aan dat het voorzieningenniveau in Blijham en omgeving juist duidelijk als minder negatief beoordeeld werd. Voor voorzieningen op onder andere medisch gebied liggen er nog kansen om de leefbaarheid te verbeteren blijkt uit de interviews. Het dorp Bellingwolde wordt positief beoordeeld. Er lopen verschillende projecten om de leefbaarheid te verbeteren. Kanttekening volgend uit een van de gesprekken is dat betrokkenheid van de burgers bij het dorp beter zou mogen zijn. Het derde dorp, Veelerveen, wordt het best beoordeeld (positief tot zeer positief). De woonomgeving wordt als prettig omschreven. Zes respondenten geven aan tevreden te zijn over het voorzieningenniveau. Dit komt overeen met de derde hypothese (de uitkomsten van de Leefbaarometer zullen verschillen met de uitkomsten van de interviews door de beperkte indicatoren behorende tot de dimensie voorzieningenniveau). Respondenten geven te kennen dat de benodigde voorzieningen grotendeels in het eigen dorp of een naburig dorp aanwezig zijn. Winschoten is een grote nabij gelegen plaats waar waarschijnlijk meerdere inwoners van de gemeente gebruik maken van het daar aanwezige voorzieningenniveau.

Op de vraag of demografische krimp invloed zal hebben op de leefbaarheid van de dorpen wordt verschillend gereageerd. Vijf respondenten geven aan dat de demografische krimp waarschijnlijk gevolgen zal hebben voor het voorzieningenniveau (sluiting/samenvoegen van accommodaties). De overige opvattingen hebben meer betrekking op de rol van de inwoners zelf en de rol van de beleidmakers. Opvallend is dat alle negen respondenten de leefbaarheid niet negatief beoordelen, hoewel dat op basis van de uitkomsten van de Leefbaarometer wel verwacht zou worden. Reden zou kunnen zijn dat de respondenten allen een maatschappelijk betrokken functie bekleden. Wellicht zouden de antwoorden met betrekking tot de leefbaarheid meer negatief geweest zijn als er tevens burgers geïnterviewd zouden zijn. Een respondent geeft aan dat het gemakkelijk is om de leefbaarheid als negatief te beoordelen, maar de inwoners zijn zelf ook minder actief geworden. Er ligt ook een stukje eigen verantwoordelijkheid met betrekking tot de leefbaarheid.

De ontwikkelingen met betrekking tot beleid nemen de vorm aan van de beleidslevenscyclus (zie paragraaf 5.4). Het model van Kingdon is hier niet aan de orde. Er is geen sprake van drie stromen waar een policy window zich voor heeft gedaan. De gemeente is zich bewust van de demografische ontwikkelingen en oriënteert zich op de mogelijkheden om met dit fenomeen om te gaan binnen de gemeente. Er is een zogenaamd krimpteam opgesteld waar onder andere Burgemeester en Wethouders aan deelnemen. Er is een bewustwording van de demografische ontwikkelingen, maar er heerst nog onzekerheid bij de bestuurders en ambtenaren over in hoeverre de prognoses van de bevolkings- en huishoudensaantallen ook daadwerkelijk uit zullen komen. De eerste fase van het model van Winsemius (bewustwording van een probleem) komt duidelijk naar voren uit de bijeenkomsten van dit krimpteam. De tweede fase van de beleidscyclus is in gang gezet. Doel van het krimpteam is namelijk het formuleren van een visie hoe de gemeente met demografische krimp om wil gaan en het ontwikkelen van gerichte oplossingen voor krimpgerelateerde problemen binnen de gemeente.

De gemeente houdt echter zoals benoemd wel een slag om de arm met betrekking tot aantallen die voortkomen uit de prognoses. Andere ontwikkeling is het dorpsgericht werken. Interessant zijn de uitkomsten met betrekking tot de rol die de gemeente volgens de respondenten speelt met betrekking tot de leefbaarheid binnen de drie dorpen. Vanuit de gemeente wordt de eigen rol als redelijk goed omschreven. De gemeente geeft te kennen dat deze door het zogenoemde dorpsgericht werken enigszins regie probeert te verkrijgen ten aanzien van de ontwikkeling van de leefbaarheid. Tevens wordt er veel gedaan op het gebied van beheer van de openbare ruimte volgens de gemeente. De overige respondenten geven aan dat de gemeente te defensief is. Er heerst bijvoorbeeld het gevoel dat de middenstand verdrongen wordt door de komst van MFA's. Andere opvatting is dat de gemeente geen plannen met toekomstperspectief voor alle leeftijdscategorieën biedt om onder andere de braindrain naar Groningen en de Randstad tegen te gaan.

De gemeente heeft in ieder geval op basis van de WMO een rol als bewaker van de leefbaarheid en een rol als beheerder van het vastgoed (zie tevens hoofdstuk 5). In het licht van demografische krimp kan het spanningsveld tussen deze twee rollen groter gaan worden. De respondenten erkennen dat het spanningsveld toe zal gaan nemen (gelijk aan de tweede hypothese in paragraaf 5.6), maar voorstellen voor de wijze waarop dit spanningsveld verkleind zou kunnen worden zijn verschillend. Demografische krimp zal leiden tot minder financiële middelen. De vergrijzing betekent een extra aanslag op de WMO (mensen willen langer thuis blijven wonen). Om het spanningsveld te verkleinen zou het geld anders verdeeld moeten worden, de burgers zelf verantwoordelijk moeten worden voor de leefbaarheid volgens de gemeenteambtenaren en moeten er geen nieuwe voorzieningen gebouwd worden (een respondent stelt dat de zorgvoorzieningen behouden dienen te blijven, maar winkels, etc. niet vanwege de nabijheid van Winschoten). Een expert is van mening dat het een mythe is dat leefbaarheid gestimuleerd wordt door het behoud van de lokaal aanwezige voorzieningen. De leefbaarheid kan gestimuleerd worden door voorzieningen goed bereikbaar te houden, het creëren van ontmoetingsruimten en verbetering van de woonkwaliteit.

Qua welzijnsvoorzieningen zijn de gemeenteambtenaren van mening dat demografische krimp feitelijk niet van invloed is geweest. Voor de komende jaren worden er voornamelijk bij de scholen en de sportaccommodaties vraagtekens gezet bij het voortbestaan door de gemeente. Wellicht worden enkele accommodaties samengevoegd of zelfs gesloten. De overige respondenten geven aan dat demografische krimp waarschijnlijk negatieve gevolgen zal hebben voor de welzijnsaccommodaties en dan voornamelijk de basisscholen. Een respondent geeft aan dat er niet enkel defensief gedacht moet worden, maar dat er genoeg mogelijkheden zijn bijvoorbeeld op het gebied van onderwijs door opleidingen op hoger niveau aan te trekken. Experts zijn van mening dat bouwen en uitstel van keuzes (afwachten van de ontwikkelingen) geen goede opties zijn. Er moet een omslag in het denken komen en er moeten creatieve oplossingen gecreëerd worden. Met betrekking tot de scholen kan onderzocht worden of fusies mogelijk zijn of dat een school gesloten dient te worden. De theorie zoals behandeld in eerdere hoofdstukken komt overeen met de opvattingen dat demografische krimp enkele aanpassingen zal vereisen met betrekking tot het voorzieningenniveau.

Aanbevelingen die door de respondenten gedaan worden met betrekking tot de leefbaarheid zijn verschillend. Met betrekking tot de welzijnsaccommodaties wordt het behoud van ten minste één basisschool belangrijk gevonden. Om de trek van jongeren tegen te gaan dienen opleidingen van een hoger niveau aangetrokken te worden. Sportaccommodaties zijn volgens twee respondenten van belang voor de opvoeding van de jeugd. Niet alle voorzieningen kunnen blijven bestaan volgens de gemeente, er zullen knopen doorgemaakt moeten worden. Op het gebied van toerisme liggen er kansen op het gebied van samenwerking met de Westerwoldse gemeenten volgens één van de respondenten.

De leefbaarheid dient volgens drie respondenten bekeken te worden voor de gemeente als geheel en niet voor ieder dorp afzonderlijk. Het verdwijnen van een voorziening in een dorp hoeft niet een verslechtering van de leefbaarheid te betekenen wanneer in een naburig dorp deze voorziening wel aanwezig is. Het is tevens een kwestie van gewinning aan de nieuwe situatie. Positieve draai aan de ontwikkelingen is het feit dat de voorziening in ieder geval nog in de buurt is en niet geheel uit de (nabije) omgeving is verdwenen. De gemeente kan nog veel meer met de bevolking in overleg gaan (structureel) is de mening van vier respondenten. Dit is onder andere belangrijk voor het creëren van draagvlak. De gemeente zelf ziet het dorpsgericht werken als een stap in die richting.

De respondenten zijn allen betrokken bij de leefbaarheid en de ontwikkeling hiervan binnen de gemeente. Zij zien de potenties binnen het eigen dorp en nemen een actieve houding aan. Een respondent gaf aan dat het voor inwoners gemakkelijk is om bepaalde dimensies van de leefbaarheid als negatief te beoordelen, maar dat deze inwoners zelf niet actief actie ondernemen om de probleempunten aan te pakken. Interviews met willekeurige inwoners van deze dorpen zou wellicht een ander beeld op kunnen leveren, omdat zij mogelijk niet actief zijn binnen het eigen dorp en wellicht geen weet hebben van de ontwikkelingen met betrekking tot de leefbaarheid (in tegenstelling tot de respondenten in dit onderzoek). Interviews met willekeurige inwoners zou dan mogelijk een meer negatief beeld over de gemeente Bellingwedde op kunnen leveren, omdat zij geen binding hebben met een bepaald orgaan (bijvoorbeeld de dorpsraad of afdelingen binnen de gemeente) en puur antwoorden vanuit hun eigen bevindingen. Bij vraagstellingen met betrekking tot het eigen dorp bestaat echter altijd het gevaar dat inwoners meer positief zijn vanwege het feit dat ze er zelf woonachtig zijn. De antwoorden die gegeven zijn in dit onderzoek kunnen dan ook worden gebruikt als een indicatie van de waardering van de leefbaarheid, maar de werkelijkheid kan minder rooskleurig zijn dan aangegeven door de respondenten. De Leefbaarometer is in dit onderzoek gebruikt om de ontwikkeling van de leefbaarheid door de tijd (1998-2008) voor de verschillende dimensies weer te geven en de interviews geven een beeld weer van de leefbaarheid anno 2010 en de ontwikkeling van het spanningsveld tussen de twee rollen van de gemeente.

Door middel van de resultaten in dit hoofdstuk zijn de tweede en derde deelvraag beantwoord. Volgend hoofdstuk bevat de conclusie van dit onderzoek evenals aanbevelingen.

Hoofdstuk 7: Conclusie en aanbevelingen

De gevolgen van demografische krimp op de leefbaarheid in een niet-stedelijke gemeente gelegen binnen een krimpregio zullen niet eenduidig zijn. Reden hiervoor is dat de afname van het aantal inwoners en huishoudens niet in iedere gemeente in gelijke mate plaats zal vinden. Daar waar sommige gemeenten een sterke daling in het aantal inwoners en huishoudens ervaren, zijn er tevens gemeenten waar de demografische krimp (nog) niet zo duidelijk merkbaar is binnen de gemeentegrenzen. Ieder dorp biedt andere mogelijkheden en kennis op het lokale niveau kan gebruikt worden om oplossingen op maat te formuleren. Demografische krimp heeft wel degelijk invloed op de verschillende dimensies van de leefbaarheid in een niet-stedelijke gemeente, maar ook hier geldt dat de mate waarin bepaalde indicatoren beïnvloed worden kunnen verschillen per gemeente. De gevolgen van demografische krimp voor de leefbaarheid zijn echter niet onafhankelijk van andere processen zoals schaalvergroting, individualisering en een toename in de mobiliteit. Het is daarmee moeilijk om de zuivere directe gevolgen te herkennen.

Doordat het aantal huishoudens in veel gemeenten de komende jaren nog toeneemt onder invloed van de individualisering van de maatschappij kan de opvatting ontstaan dat het meevalt met de demografische krimp en de gevolgen ervan. Gemeenten dienen echter reële prognoses op te stellen met betrekking tot de demografische ontwikkelingen zodat deze over een aantal jaar niet voor vervelende verrassingen komen te staan. Uit de literatuur en uitkomsten van het empirisch onderzoek is duidelijk geworden dat demografische krimp om maatwerk vraagt. Er zijn geen standaardoplossingen voor behoud of verbetering van de leefbaarheid aan te dragen die toepasbaar zijn op iedere gemeente die te maken heeft of krijgt met demografische krimp. Acceptatie van de krimp is een stap die iedere gemeente die te maken krijgt met demografische krimp moet zetten. Niet langer denken in termen van groei, maar de krimp zien als een mogelijkheid voor positieve veranderingen. Op het gebied van de volkshuisvesting bijvoorbeeld liggen onder andere kansen op het gebied van aanpassen van bestaande woningen zodat deze geschikt zijn voor de zorg en energiezuinig te zijn.

Niet-stedelijke gemeenten waar krimp vandaag de dag al aan de orde is wordt aanbevolen kritisch naar de huidige ontwikkelingen en de verwachtingen te kijken en waar nodig het beleid aan te passen op de verwachte ontwikkelingen. Bewoners kunnen waar dat nog niet het geval is gemotiveerd worden om zelf de verantwoordelijkheid te nemen met betrekking tot het behoud van een bepaald niveau of verbetering van de leefbaarheid. De financiële middelen van de gemeenten in een krimpregio worden steeds beperkter en het is daarom wenselijk dat de inwoners zelf meer actief worden (ook met het oog op de sociale cohesie).

De niet-stedelijke gemeente Bellingwedde die de casestudy van dit onderzoek vormt is zich bewust van de demografische ontwikkelingen en de vooruitzichten (de eerste fase van het model van Winsemius) en oriënteert zich op de mogelijkheden hoe nu met het spanningsveld tussen enerzijds de rol als bewaker van de leefbaarheid en anderzijds beheerder van maatschappelijk vastgoed in de context van demografische krimp om te gaan.

De verwachting is dat met betrekking tot de welzijnsaccommodaties kritisch naar het huidige bestand gekeken moet worden vanwege het meer beperkt worden van de financiële middelen in de komende jaren. Binnen de gemeente zijn bijvoorbeeld tien basisscholen aanwezig, terwijl het aantal leerlingen nu al duidelijk aan het afnemen is. In paragraaf 6.3.2 wordt aanbevolen om enkele scholen in kleinere dorpen te sluiten en een grote nieuwe basisschool op een centrale locatie te realiseren. Voor de kleinere dorpen zou een basisschool op een centrale plaats binnen de gemeente een oplossing kunnen bieden voor de steeds zwaarder drukkende kosten van het beheer van deze accommodaties. Wellicht kan het draagvlak onder de inwoners voor een dergelijk idee vergroot worden door het invoeren van een schoolbus die de kinderen naar de school op een centrale locatie binnen de gemeente kan vervoeren indien daar behoefte aan is. Andere mogelijkheid is dat de accommodatie een MFA wordt, waardoor ingesprongen kan worden op de verandering van de bevolkingssamenstelling.

De sportaccommodaties en speeltuinen dienen ook kritisch onder de loep genomen te worden. Uit de literatuur is gebleken dat het aantal sportvoorzieningen dat aanwezig is in een buurt niet van invloed is op een positief of negatief oordeel over de buurt. De gemeente onderhoudt enkele van deze voorzieningen en afstoten biedt de mogelijkheid tot verkleining van het spanningsveld.

Via het dorpsgericht werken wil de gemeente proberen enigszins regie te krijgen over de ontwikkeling van de leefbaarheid binnen de dorpen en het draagvlak onder de inwoners te vergroten door meer in gesprek te gaan met de inwoners. Inwoners dienen zo veel mogelijk betrokken te worden bij de besluitvorming, maar de gemeente moet de lange termijn visie voor ogen houden. Sommige aanpassingen vereisen gewenning van de inwoners en zullen niet van de een op andere dag voldoende draagvlak hebben. Aanbevolen wordt om vanuit de gemeente zo duidelijk mogelijk naar de burgers te communiceren waarom bepaalde besluiten in de context van demografische krimp genomen worden. Met het oog op de vergrijzing kan de gemeente zich meer toespitsen op lokale zorgvoorzieningen. Aanbevolen wordt om de toekomstige vraag naar zorgvoorzieningen en seniorenwoningen nader te onderzoeken.

Op basis van dit onderzoek wordt krimp gemeenten in het algemeen aanbevolen om nader onderzoek te doen naar de afzonderlijke dorpen. Wellicht zijn er duidelijke woondorpen te onderscheiden waar de behoefte aan voorzieningen laag is of maken de gebruikers voornamelijk gebruik van voorzieningen in nabijgelegen grotere plaatsen. Een gemeente als Bellingwedde ligt nabij Winschoten, waar een uitgebreid aanbod van winkels voorhanden is. In dit geval zou de gemeente Bellingwedde zich kunnen richten op het goed bereikbaar maken van deze voorzieningen voor alle inwoners en een specifiek aanbod van basisvoorzieningen binnen de eigen gemeente aan kunnen bieden.

De doelstelling van dit onderzoek (zie paragraaf 1.2) is grotendeels behaald. Zoals benoemd vraagt demografische krimp om maatwerk en is het lastig om algemene adviezen over het spanningsveld tussen de twee rollen uit te brengen.

Voor de gemeente Bellingwedde liggen de mogelijkheden om het spanningsveld te verkleinen bij het afstoten van bepaalde voorzieningen en het activeren van de inwoners om meer de verantwoordelijkheid voor de leefbaarheid op zich te gaan nemen (zie tevens paragraaf 6.3.2). Er is door middel van dit onderzoek meer inzicht verschaft in de gevolgen van demografische krimp op de verschillende dimensies van de leefbaarheid met de kanttekening dat de gevolgen in meer op mindere mate kunnen verschillen per gemeente.

Met betrekking tot de Leefbaarometer luidt de aanbeveling dat de indicatoren behorende bij de dimensie voorzieningenniveau uitgebreid dienen te worden.

Literatuurlijst

Adriaans, F. en Heins, G. (2009), *Hoe duur is goedkoop?: onderzoek naar de woonwensen van bewoners/eigenaren van goedkope koopwoningen in Oldambt en Pekela*. Publicatie uit het SEV-programma: *wat beweegt de woningmarkt?* Oudekerk aan den IJssel: Drukkerij Goos.

Bijsterveld, K. (2009), *Maatschappelijk Vastgoed: kostenpost of toegevoegde waarde?* Building Business september 2009, p.40-45.

Bukman, B. (2009), *Vooruit met de achteruitgang!*. Noorderbreedte dossier krimp 33 (los nummer), p. 6-7.

BZK (2009), *Krimpen met kwaliteit: interbestuurlijk actieplan bevolkingsdaling*. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu, Vereniging Nederlandse gemeenten en Interprovinciaal Overleg.

BZK (2010) *Wat doet de gemeente: taken, werkterreinen*. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

<http://www.overheid.nl/zowerktdeoverheid/wievormendeoverheid/degemeente#par1> (bezocht op 21 maart 2010).

Centraal Bureau voor de Statistiek (2009-A) *Regionale Kerncijfers Nederland*. Centraal Bureau voor de Statistiek en Planbureau voor de Leefomgeving.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2009-B) *Regionale prognose kerncijfers; 2009-2040*. Centraal Bureau voor de Statistiek en Planbureau voor de Leefomgeving.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2009-C) *Regionale prognose huishoudens; 2009-2040*. Centraal Bureau voor de Statistiek en Planbureau voor de Leefomgeving.

Dam, F. van, Groot, C. de, Verwest, F., Egmond, M.F. (2006), *Krimp en Ruimte: bevolkingsafname, ruimtelijke gevolgen en beleid*. Rotterdam: Nai Uitgevers.

Dijkstal, H.F. en Mans, J.H. (2009), *Krimp als structureel probleem: rapportage topteam krimp voor Groningen*. Rapportage i.o.v. mevrouw drs. A.Th.B.Bijleveld-Schouten, Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en mr. E.E. van der Laan, Minister voor Wonen, Wijken en Integratie.

Engbersen, R. en Arum, van (2009), *Meebewegen met de realiteit*. Noorderbreedte dossier krimp 33 (los nummer), p. 28-29.

Flowerdew, R. en Martin, D. (2005) *Methods in human geography: a guide for students doing a research project*. Pearson Education Limited.

Gemeente Bellingwedde (2009), *Gemeente Bellingwedde: Officiële Gemeentegids 2009/2010*. Den Helder: Akse media bv.

Gestel, N. van, Beer, P. de, Meer, M. van der (2009) *Hervormingsmoeras van de verzorgingsstaat: veranderingen in de organisatie van de sociale zekerheid*. Amsterdam; Amsterdam University Press

Haartsen, T. (2008), *Krimp uit de kramp*. Noorderbreedte 2008(4), p.

Jong, de en Duin, van, C. (2010), *Regionale prognose 2009-2040: Vergrijzing en omslag van groei naar krimp*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving in samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Klaver-de Jong, S.(2010), *Durf te ondernemen met maatschappelijk vastgoed*.
<http://www.gemeente.nu/web/Actueel/Actueel-home/Artikel/Durf-te-ondernemen-met-maatschappelijk-vastgoed.htm>(Bezocht 14 april 2010)

Leefbaarometer (2010-A), *Leefbaarheidsontwikkeling gemeente Bellingwedde op postcodeniveau 1998-2008*. www.leefbaarometer.nl (bezocht op 21 juni 2010).

Leefbaarometer (2010-B), *Leefbaarheidsontwikkeling gemeente Bellingwedde op CBS-buurtniveau 1998-2008*. www.leefbaarometer.nl (bezocht op 22 juni 2010).

Leidelmeijer, K. en Kamp, I. van (2003), *Kwaliteit van de Leefomgeving en Leefbaarheid: Naar een begrippenkader en conceptuele inkadering*. Bilthoven, Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.

LNV (2004), *Agenda voor een vitaal platteland Visie: Inspelen op veranderingen*. Den Haag: Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Mik, K. de (2009), *Niet iedere school in elk dorp openhouden*. Noorderbreedte dossier krimp 33 (los nummer), p. 26-27.

Nimwegen, N. van en Heering, L. (2009), *Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2009: Van groei naar krimp. Een demografische omslag in beeld*. Amsterdam: Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut.

NWO (2010), *Monitoringscyclus*. Nationaal Wateroverleg.

http://www.helpdeskwater.nl/monitoring/leidraad_monitoring/monitoringscyclus/informatiebehoefte/type_monitoring_vs. (bezocht op 17 augustus 2010).

Platform Maatschappelijk Vastgoed (2009), *Barometer Maatschappelijk Vastgoed 2009*. Groningen: Hanzehogeschool Groningen.

Provincie Groningen (2010), *Alle Groninger gemeenten op een rijtje*. Provincie Groningen.

<http://www.provinciegroningen.nl/service-links-provincie-groningen/over-de-provincie/alle-groninger-gemeenten-op-een-rijtje/> (bezoekt op 19 februari 2010).

Renooy, P., Groen, M. de, Klaver, J. (2009), *Verkenning Rijksagenda Krimp en Ruimte*. Amsterdam: Regioplan Beleidsonderzoek i.o.v. het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu.

Ruimtemonitor (2010-A) *Prognose bevolkingsontwikkeling per gemeente (2005-2025)*.

Planbureau voor de leefomgeving.

<http://www.ruimtemonitor.nl/kennisportaal/default.aspx?menucomid=23&pid=34&id=3806&theMeId=65> (bezoekt op 02-07-2010).

Ruimtemonitor (2010-B) *Prognose ontwikkeling van het aantal huishoudens per gemeente (2005-2025)*. Planbureau voor de leefomgeving.

<http://www.ruimtemonitor.nl/kennisportaal/default.aspx?menucomid=23&pid=34&id=3807&theMeId=65> (bezoekt op 02-07-2010).

Schönau, W. (2007) *De rol van de opdrachtgever als sturingsinstrument*. Real estate research en development.

Schroot, S. (2004) *Notitie Beleidsrichting Welzijnsaccommodaties Bellingwedde*.

Bellingwedde: gemeente Bellingwedde.

Simon, C., Vermeij, L., Steenbekkers, A. (2007), *Het beste van twee werelden*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Swanborn, P.G. (1996), *Case-study's. Wat, wanneer en hoe?*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.

Twynstra Gudde (2009), *Onderzoek Professioneel Gemeentelijk Vastgoed*. Amersfoort:

Twynstra Gudde adviseurs en managers.

Uyterlinde, M., Arum, S. van, Sprinkhuizen, A. (2009), *Dorpen onder druk: een verkenning van de maatschappelijke rol van woningcorporaties*. Rotterdam: Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting.

VROM (2004), *Leefbaarheid van wijken*. Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu.

VROM (2008), *De Leefbaarometer: Leefbaarheid in Nederland wijken en buurten gemeten en vergeleken, rapportage instrumentontwikkeling*. RIGO Research en Advies BV en Stichting Atlas voor gemeenten i.o.v. het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu.

VROM (2009-A), *Kwaliteit van buurt en straat: tussen feit en fictie*. Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu.

VROM (2009-B), *Leefbaarheid door de tijd*. RIGO Research en Advies BV en Stichting Atlas voor gemeenten i.o.v. het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu.

Sectie 1.01 Vught, van, K.(2010), *Accommodatiebeleid in tijden van krimp en crisis: regionalisering, mobilisering, digitalisering en flexibiliteit als kans voor een toekomstbestendige voorzieningenstructuur !?*

Sectie 1.02 <http://www.m3v.nl/2010/04/08/accommodatiebeleid-in-tijden-van-krimp-en-crisis> (bezocht op 14 april 2010).

VWS (2006), *Wmo: Nieuwe wet voor maatschappelijke ondersteuning in uw gemeente, iedereen moet kunnen meedoen*. Den Haag; Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Werkgroep LEADER Oost-Groningen (2007), *Oost-Groningen een kansrijke regio!: LEADER Actieplan (2007-2013)*. Groningen: Provincie Groningen.

Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid (2005), *Vertrouwen in de buurt*. Amsterdam: Amsterdam University Press

Winsemius (1986), *Gast in eigen huis: beschouwingen over milieumanagement*. Alphen aan den Rijn: Samsom H.D. Tjeenk Willink.

Wissen, van (2010), *Bevolkingskrimp is geen bedreiging*. Rijksuniversiteit Groningen. http://www.rug.nl/Corporate/nieuws/opinie/2010/Opnie08_2010 (bezocht op 01 maart 2010).

Bijlage A: Overzicht welzijnsaccommodaties gemeente Bellingwedde 2009

Soort accommodatie:	Omschrijving:	Plaats:	Beheer gemeente:	Faciliterend: (=F)	Opmerking:
Basisscholen (christelijk)	C.b.s. de Bron	Vriescheloo	-	-	Gemeente heeft zorgplicht, draagt alleen bij in onderhoud casco en bij uitbreiding, nieuwbouw e.d.
	C.b.s. de Loopplank	Blijham	-	-	„
	C.b.s. de Wegwijzer	Bellingwolde	-	-	„
Basisscholen (openbaar)	O.b.s. de Oosterschool	Bellingwolde	-	-	„
	O.b.s. de Rhederbrug	Bellingwolde	-	-	„
	O.b.s. de Vlonder	Wedde	-	-	„
	O.b.s. 't Vrieske Honk	Vriescheloo	-	-	„
	O.b.s. de Westerschool	Bellingwolde	-	-	„
	O.b.s. de Wiekslag (school in MFA)	Blijham	-	-	„
	O.b.s. de Zuidvenne (school in MFA)	Veelerveen	-	-	„
Bibliotheken	Bibliotheek Blijham (in MFA Blijham)	Blijham	-	Alleen F	-
	Bibliotheek Bellingwolde (naast dorps huis De Meet)	Bellingwolde	-	Alleen F	-
	Soort mini-bibliotheek in de MFA Veelerveen	Veelerveen	-	Alleen F	-
Dorps- en buurthuizen	De Brug (tevens Steunstee)	Bellingwolde	-	Alleen F	-
	De Meet Overige functies: - Bibliotheek - Sporthal - Partycentrum	Bellingwolde	-	-	Doel is om ook bij De Meet alleen faciliterend op te treden.
	De Voortgang Overige functies: - Peuterspeelzaal - Steunstee	Wedde	-	Alleen F	-
	De Wenakker (dorpshuis in MFA)	Veelerveen	-	Alleen F	-
	(Het Oude Wapen)	(Blijham)	(-)	(-)	(Dit gebouw en gronden zijn particulier eigendom).
	't Ganzenust (tevens Steunstee)	Vriescheloo	-	Alleen F	-

Jeugdcentra	Iets (biedt huiskameropvang)	Vriescheloo	-	Alleen F	-
	Jongerencentrum Veendiep	Vriescheloo	-	Alleen F	-
	Soos (biedt huiskameropvang)	Blijham	-	Alleen F	-
	Jongerenonderkomen Wedde	Wedde	-	Alleen F	-
MFA's	MFA Blijham Meerdere functies: - Peuterspeelzaal - Steunste - School: Speellokaal / ICT- ruimte - Bibliotheek - Verenigingsruimte - Consultatiebureau	Blijham	-	-	Voor de MFA heeft de gemeente een beheerder aangesteld. Deze is tevens werkzaam als conciërge voor de school. Beheerstaken beperken zich tot verenigingsdeel met uitzondering van bibliotheek. De school maakt hij tevens schoon.
	MFA Veererveen Meerdere functies: - Peuterspeelzaal - Steunste - School - Gymlokaal - Dorpshuis - Consultatiebureau	Veererveen	-	Alleen F	-
Museum	Streekmuseum De Oude Wolden	Bellingwolde	Ja	-	-
Peuterspeelzalen	De Krummelhörn (in buurthuis de Voortgang)	Wedde	-	Alleen F	Voor psz betaald gemeente de kosten voor energie, schoonmaak e.d.
	d'Ondersteen (in MFA Blijham)	Blijham	-	Alleen F	-
	Peuterspeelzaal 't Beertje	Bellingwolde	-	Alleen F	-
	't Hummelhofke (in MFA Veererveen)	Veererveen	-	-	-
Speeltuinen en -weiden	De Lijsterburcht	Bellingwolde	-	-	De gemeente beheert dit samen met verenigingen dorpraden e.d., de gemeente is eindverantwoordelijke.

	Jonkers Toene	Blijham	-	-	„
	Kinderfestijn	Bellingwolde	-	-	„
	Kruirad	Blijham	-	-	„
	Spanjoards Toene	Wedde	-	-	„
	Speelplek Kruidbastion	Oudeschans	-	-	„
	Speeltuin Bellingwolde Oost	Bellingwolde	-	-	„
	Speeltuin Veelerveen	Veelerveen	-	-	„
	Speeltuin Vriescheloo	Vriescheloo	-	-	„
	Trapveldje Hoofweg	Bellingwolde	-	-	„
	Trapveldje Rhederbrug	Bellingwolde	-	-	„
Sport-accommodaties	Gymlokaal Veelerveen (in dorps huis De Wenakker)	Veelerveen	-	Alleen F	-
	Gymlokaal Wedde	Wedde	Ja	-	-
	IJsbaan Bellingwolde	Bellingwolde	-	-	Recht van opstal.
	IJsbaan Blijham	Blijham	-	-	Recht van opstal.
	IJsbaan Veelerveen	Veelerveen	-	-	Recht van opstal.
	Motorsportbaan Blijham	Blijham	-	-	Recht van opstal, geen onderhoud.
	Schutters-accommodatie De Burchtschutters	Wedde	-	-	Recht van opstal.
	Schutters-accommodatie SSV Blijham	Blijham	-	-	Recht van opstal.
	Sportaccommodatie Blijham	Blijham	Ja		Deel door ASVB.
	Sporthal De Meet	Bellingwolde	-	-	Doel is om ook bij De Meet alleen faciliterend op te treden.
	Sportpark (VV) Bellingwolde	Bellingwolde	-	-	Recht van opstal. Onderhoud terreinen door gemeente.
	Sportpark (VV) Blijham	Blijham	-	-	Recht van opstal. Onderhoud terreinen door gemeente.
	Sportpark (VV) Veelerveen	Veelerveen	-	-	Recht van opstal. Onderhoud terreinen door gemeente.
	Tennisbaan Bellingwolde	Bellingwolde	-	-	Recht van opstal. Onderhoud terreinen door gemeente.
	Tennisbaan Blijham	Blijham	-	-	Recht van opstal. Onderhoud terreinen door gemeente.
	Tennisbaan Wedde	Wedde	-	-	Recht van opstal.

					Onderhoud terreinen door gemeente.
Steunstees	Steunstee Bellingwolde Oost	Bellingwolde	Nee	-	-
	Steunstee Blijham	Blijham	Nee	-	-
	Steunstee Rhederburg	Bellingwolde	Nee	-	-
	Steunstee Veelerveen	Veelerveen	Nee	-	-
	Steunstee Vriescheloo	Vriescheloo	Nee	-	-
	Steunstee Wedde	Wedde	Nee	-	-
Voortgezet onderwijs	Dollard College	Bellingwolde	-	-	Gemeente heeft zorgplicht, draagt alleen bij, bij uitbreiding, nieuwbouw e.d. (VO geen onderhoud).
Wmo-loket	In iedere Steunstee	Zie Steunstees	Nee	-	-

(Bron: gemeente Bellingwedde, 2009)

Bijlage B: vragenlijst

Vraag 1: *In dit onderzoek wordt leefbaarheid gedefinieerd als de mate waarin de leefomgeving aansluit bij de voorwaarden en de behoeften die er door de mens aan worden gesteld. Is de leefbaarheid zoals deze zojuist gedefinieerd volgens u veranderd in het dorp Blijham in de afgelopen tien jaar? Zo ja, waaruit kunt u dat opmaken?*

Is de leefbaarheid in het dorp Bellingwolde volgens u veranderd in de afgelopen tien jaar? Zo ja, waaruit kunt u dat opmaken?

Is de leefbaarheid in het dorp Veelerveen volgens u veranderd in de afgelopen tien jaar? Zo ja, waaruit kunt u dat opmaken?

Vraag 2 : *De Leefbaarometer van VROM is een instrument dat gebruikt wordt om het oordeel van bewoners over de verschillende dimensies van leefbaarheid te meten. Een van de uitkomsten van de Leefbaarometer is dat de dimensies publieke ruimte en het voorzieningenniveau negatief beoordeeld wordt binnen ieder postcodegebied in de gemeente Bellingwedde in de periode 1998-2008. Wat is uw mening over deze uitkomst?*

Vraag 3: *Beoordeelt u de leefbaarheid anno 2010 in de dorpen Blijham, Bellingwolde en Veelerveen als zeer negatief, negatief, matig, matig positief, positief, zeer positief of uiterst positief en waarom?*

Vraag 4: *Het aantal huishoudens en inwoners zal de komende decennia afnemen binnen de gemeente Bellingwedde. Heeft dat volgens u invloed op de leefbaarheid binnen de dorpen Blijham, Bellingwolde en Veelerveen en zo ja hoe zal volgens u de leefbaarheid zich gaan ontwikkelen de komende jaren in het licht van deze demografische krimp?*

Vraag 5: *Hoe zou u de rol die de gemeente speelt ten opzichte van de leefbaarheid in de dorpen Blijham, Bellingwolde en Veelerveen omschrijven en waarop baseert u deze omschrijving?*

Vraag 6: *De gemeente Bellingwedde heeft in ieder geval een rol als bewaker van de leefbaarheid (op basis van de Wmo) en als beheerder van maatschappelijk vastgoed. Is demografische krimp volgens u van invloed op deze twee rollen en hun verhouding tot elkaar de komende jaren? Zo ja, hoe zou dit spanningsveld tussen de twee rollen verkleind kunnen worden?*

Vraag 7: *Heeft demografische krimp volgens u gevolgen gehad voor de welzijnsvoorzieningen (zoals scholen, musea en sportaccommodaties) binnen de gemeente Bellingwedde in de afgelopen jaren (sinds 1998) dan wel gevolgen voor de komende jaren?*

Vraag 8: *Welke aanbevelingen kunnen er volgens u gedaan worden met betrekking tot de leefbaarheid en in het bijzonder de welzijnsaccommodaties in de gemeente Bellingwedde?*

Dank voor uw medewerking